

JAK NA TRANSFORMATIVNÍ VZDĚLÁVÁNÍ?

aneb

DVA ROKY PLAVBY GENERACÍ SYMBIOCÉN

GENERACE
SYMBIOCÉN

Tvorba textů a koordinace vzniku publikace: Zuzana Hroudová, Anna Hubáčková

a Tereza Volmutová

Jazyková korektura: Žofie Pimperová

Ilustrace, grafická úprava a sazba: Anna Jiroutová

ISBN 978-80-88150-56-5

© NaZemi 2024

Generace symbiocén je vzdělávacím programem organizace NaZemi.

V NaZemi skrze transformativní globální vzdělávání, témata solidární ekonomiky a facilitaci dobrých skupinových procesů přispíváme ke světu, kde budou potřeby všech naplněny v rámci planetárních mezí.

www.generacesymbiocen.cz

www.nazemi.cz

Tato publikace vznikla s finanční podporou Státního fondu životního prostředí České republiky na základě rozhodnutí ministra životního prostředí a s finanční podporou Evropské unie. Vyjádřené názory a stanoviska jsou však pouze názory a stanoviska autorů a nemusí nutně odrážet názory a stanoviska Evropské unie nebo Evropské výkonné agentury pro vzdělávání a kulturu. Evropská unie ani orgán poskytující grant za ně nemohou nést odpovědnost.

Ministerstvo životního prostředí

Spolufinancováno
Evropskou unií

G | M | F
Transatlantic
Foundation

„Každou činnost, malou i velkou, bychom měli provádět zlehka, nezanechávat hlubokou stopu. Jakmile z věcí začneme dělat vědu, život se zašmodrchá. Žít jednoduše znamená proplouvat životem, jako řeka proplouvá krajinou.“

Satish Kumar

OBSAH

7 NEŽ VYPLUJEME

**8 PRAMENY:
NA CO NAVAZUJEME?**

**12 SOUTOK:
NA JAKÝCH
PRINCIPECH
STAVÍME?**

14 obnovující

19 transformativní

23 ve vztazích

27 holistické

31 kolektivní

**33 HLAVNÍ TOK:
KLÍČOVÉ PRVKY
PROGRAMU**

**49 FLOTILA VYPLOUVÁ:
CO JSME SE NAUČILI
A JAKÝM ZMĚNÁM
GS PŘÍSPĚLA?**

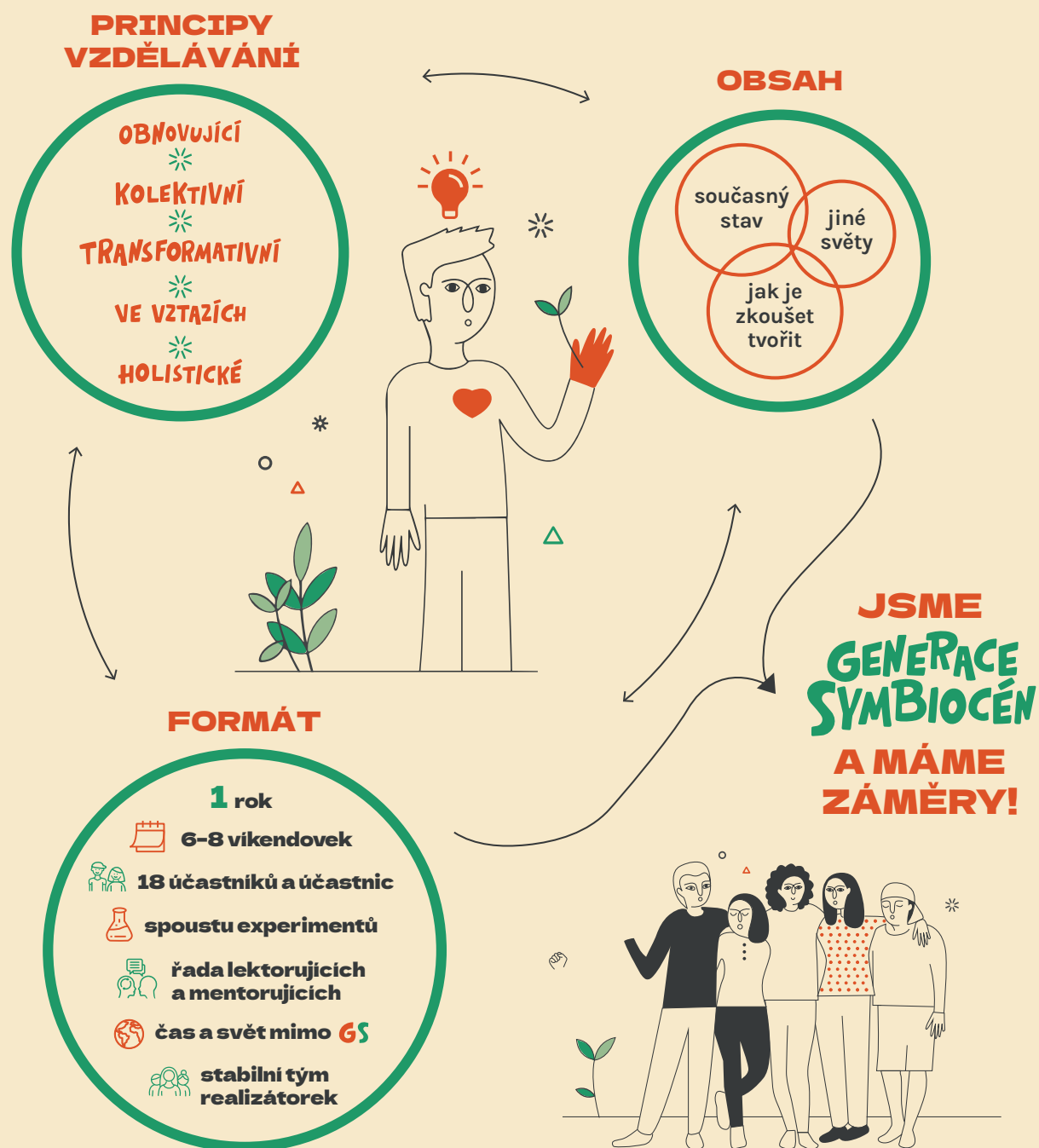
**57 VLNY A PEŘEJE:
NEJVĚTŠÍ VÝZVY**

**60 OSTROV ZMĚNY:
CO (NÁM) FUNGUJE**

**65 PONOR:
JAKÉ OTÁZKY
V TRANSFORMATIVNÍM
VZDĚLÁVÁNÍ ZŮSTÁVAJÍ?**

**69 ÚSTÍ:
MOŘE ZDROJŮ
A MATERIÁLŮ GS**

Najdi svůj záměr ve světě krizí

NEŽ VYPLUJEME...

Vzdělávání může být nástrojem hluboké společenské změny. Proto tvoříme akademii Generace symbiocén – vzdělávací program pro mladé dospělé, kteří hledají své záměry ve světě krizí. Věříme, že současná generace může zahájit epochu, v níž budou lidská společnost i příroda vzkvétat bok po boku – symbiocén.

Máme za sebou dva ročníky akademie, chceme proto zachytit dosavadní učení a (nové) otázky, které si z jejich realizace odnášíme. Věříme, že mohou být inspirací i pro další vzdělavatele na cestě k transformativnímu vzdělávání. Tento text ale píšeme tak trochu i pro sebe samotné (a pro všechny, kteří vzdělávání v Generaci symbiocén tvořili s námi) jako příležitost k reflexi naší společné zkušenosti a jako podporu pro její přenos do dalších kontextů a kolektivů.

V rámci obou ročníků jsme s účastnictvem nejprve podrobněji mapovali současný stav světa a snažili se porozumět hlubším příčinám dnešních krizí a jejich provázanosti (klimatické krize, krize nerovností, zhoršujícího se duševního zdraví a dalších). To ale pro samotnou proměnu nestačí, klíčové je dokázat si představit jiné možnosti, jak můžeme společně fungovat, a zkusit takové světy tvořit. A právě to jsme si v Generaci symbiocén vzali za cíl.

Ve snaze podpořit generaci, která se snaží znovu najít soulad mezi lidskou kulturou a dalším životem na Zemi, jsme se před třemi lety v našem týmu vydaly na cestu experimentování s tím, jak vzdělávat transformativně. Věříme, že vzdělávání má potenciál proměňovat vztah k sobě, k druhým lidem i planetě jako celku, ale současný školský systém tento potenciál využívá jen málo. Proto jsme začaly svoje představy o vzdělávání postaveném na principech celistvosti a kolektivnosti přetavovat do podoby akademie Generace symbiocén. Ne že bychom měly jasnou kuchařku odpovědí, měly jsme spíš hodně otázek, ale taky velkou chuť hledat na ně střípky odpovědí společně s mladými lidmi:

- Jak být s nejistotou, kterou přináší současný stav světa?
- Jak proměňovat (naše) předpoklady o vzdělávání a o naší roli vzdělávajících v něm?
- Jak tvořit bezpečné, a zároveň odvážné prostředí pro společné učení?

Kladete si někdy podobné otázky? Tak pojďte plout příběhem Generace symbiocén s námi a rozšiřovat tak svou mozaiku se střípky odpovědí.

PRAMENY: NA CO NAVAZUJEME?

Inspirací pro utváření vzdělávacího programu Generace symbiocén nám byly (a stále jsou) příklady transformativního vzdělávání, které již existují. Je pro nás důležité zde zmínit alespoň pět klíčových i pro ilustraci toho, že Generace symbiocén nevznikala na zelené louce, ale může vyrůstat z práce mnoha jiných vzdělavatelů, aktivistek a myslitelů. A za to jsme s pokorou vděčné.

Satish Kumar a Schumacher College¹

Tato progresivní environmentální škola v Anglii je nám inspirací, jak lze přistupovat holisticky k vědě (a poznávat tak svět nejen rozumem) a stejně tak ke vzdělávání, které zve člověka v jeho celistvosti a zapojuje nejen hlavu, ale i srdce a ruce (princip Head-Heart-Hands). Studium zde zahrnuje soužití studujících a vzdělávajících, již společně pečují o fungování komunity, protože i to je ostatně učení se. Myšlenky Satishe Kumara, který Schumacher College spoluzaložil, mimo jiné provázely účastnictvo i na některých víkendovkách, třeba při putování krajinou nebo uzavírání ročníku.

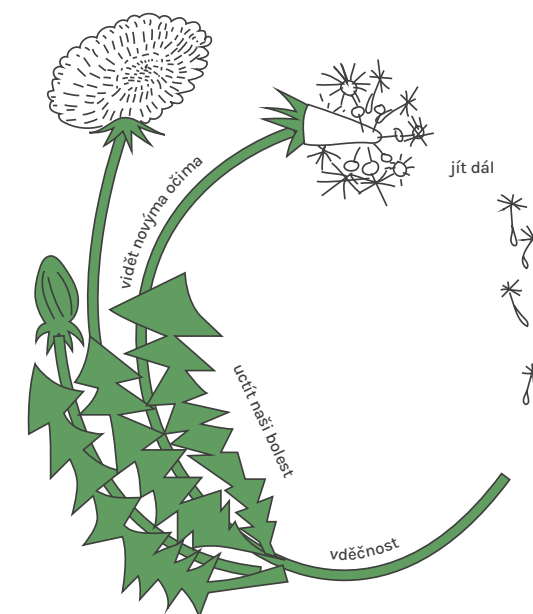
„Učit se neznamena závodit s časem. Znamená to objevovat – a proces objevování probíhá, kdykoli žák naplno prožívá svou aktuální zkušenost. K tomu dochází tehdy, když se nalézá v uvolněné atmosféře, kde na něj není vyvíjen žádný tlak, kde má příležitost postupovat vlastním tempem a kde se cení pozvolný a jednoduchý průběh samotného učení. Při učení nejde o zvládání zkoušek a dobré známky. Jde o poznání sebe samých. [...] Podle Ánandy Kumárasvámího „umělec není zvláštním druhem člověka, ale každý člověk je zvláštním druhem umělce“. Schumacherovským studentům často říkám: Jděte do světa s hlavou vztyčenou, nehledejte zaměstnání, ale vytvořte si vlastní práci, vybudujte si vlastní živobytí. Žijte jako umělci [...].“

Satish Kumar: Krása jednoduchosti²

Joanna Macy a Metoda obnovující spojení

Pro práci s klimatickým environmentálním žalem a aktivní nadějí³ je pro nás velkou inspirací právě tato metoda, která vychází z procesu obnovy a znovunapojení se na sebe, druhé i vše živé, co nás obklopuje. Joanna Macy ji popisuje ve 4 krocích (vyjít z vděčnosti – uctít žal/bolest – vidět novými očima – jít dál / vykročit vpřed). Tato linka nás provázela při tvorbě programu víkendovek v úvodu akademie, kdy jsme se dotýkali krizí, které nás pálí. Joanna sama (a řada lidí po světě jí inspirovaných) realizuje semináře na základě této metody, již popsala ve své knize⁴ včetně dílčích aktivit, které skupinu provázejí procesem. Některé aktivity (např. Mandala pravdy nebo Setkání se 7. generací⁵) jsme do programu přímo přebraly.

„Pasivní naděje je čekání na vnější síly, které mají přivodit něco, co si přejeme. Aktivní naděje znamená stát se aktivními účastníky v uskutečňování toho, v co doufáme. Aktivní naděje je praxe. Podobně jako tchaj-ťi nebo zahradičení je to něco, co spíše děláme, než máme. Je to proces, který můžeme začít uskutečňovat v jakékoli situaci a zahrnuje tři základní kroky. Nejprve musíme jasně uvidět realitu. V druhém kroku identifikujeme, v jaký vývoj událostí doufáme a jaké hodnoty jsou pro nás důležité. A zatřetí podnikáme kroky, abychom sebe či naši situaci posunuli tímto směrem. Jelikož od nás aktivní naděje nevyžaduje optimismus, můžeme ji uplatnit i v oblastech, kde se cítíme zoufalí. Určující hnací silou je záměr – volíme, čeho chceme dosáhnout, co chceme provést nebo vyjádřit. Spíše než abychom zvažovali svoje šance a jednali pouze, když cítíme naději, zaměřujeme se na svůj záměr a necháváme se jím vést.“

Joanna Macy a Chris Johnstone: Aktivní naděje: jak čelit zmatku naší doby a nezbáznit se?³

Vanessa Andreotti a vzdělávací kolektiv Gesturing Towards Decolonial Futures⁶

Práce Vanessy Andreotti a tohoto kolektivu nás v NaZemi inspiruje dlouhodobě a zásadně ovlivnila náš přístup ke (kritickému) globálnímu vzdělávání. V rámci Generace symbiocén jsme pracovali třeba s jejich metaforou domu modernity⁷, která pojmenovává a zobrazuje příčiny současných krizí (jako tu hlavní uvádí oddělenost – od druhých i od přírody). Vanessa vyzdvihuje také přetrvávající koloniální vzorce dominance a vykořisťování ze strany globálního Severu (k jejichž reflexi nabízí např. pomůcku HEADS UP⁸). Pracovali jsme také s jejich kartografií možných reakcí na změnu⁹. Všechny tyto materiály jsou zachycené ve Vanessině nejnovější knize Hospicing Modernity.¹⁰

Text Transformativní vzdělávání jako klíčová odpověď na četné výzvy budoucnosti od Terezy Čajkové¹¹

Společné čtení tohoto textu nás inspirovalo k tomu, abychom v NaZemi více ohledávali, jak podle nás může vypadat vzdělávání, které léčí, obnovuje, napravuje a vnáší nový smysl. Ovlivnil nás také v přemýšlení nad podobou experimentování a jeho rolí v procesu učení v Generaci symbiocén. V neposlední řadě podněcoval přemýšlení a diskuze o naší roli vzdělavatelek a o způsobech, jakými vytvářet prostor k učení, kde je v pořádku „nevědět“, být s paradoxy a nejistotou tak, aby to nevedlo k paralýze, jelikož rozvíjení schopností (či dispozic) pro život v neustále a rychle se proměňujícím světě je nikdy nekončící proces.

Pro zvládnutí potenciálně obtížných důsledků klimatické krize a zhoršování životního prostředí bude podstatné osvojit si schopnost čelit nové složité, měnící se a náročné realitě s hlubokým smyslem pro sociální a ekologickou odpovědnost. Důležité může být i rozvíjení pedagogických schopností a kapacit „udržet prostor“ pro bytí s paradoxy, složitostmi, nejistotami, napětím a selháními způsobem, který umožňuje zabývat se v procesu učení bolestivými tématy bez pocitů zahlcení a paralýzy. Předvídání a plánování budoucnosti způsobem, jakým jsme to dělali dříve, bude stále obtížnější. Vzdělavatelé by na to mohli strategicky odpovědět ustoupením od předávání statických kompetencí nebo obsahu a místo toho vést k prohlubování schopnosti k neustálé sebereflexi, odpovědnosti a rozlišování.“

Tereza Čajková: *Transformativní vzdělávání jako klíčová odpověď na četné výzvy budoucnosti*¹¹

Kritické globální vzdělávání a sebeřízení v NaZemi

Globálními tématům a jejich provázanosti se ve vzdělávání věnujeme už dlouho (od lektorování na školách přes projekt Skauti na Zemi¹² po předmět Globální občanství na Katedře environmentálních studií v Brně – a to je pouze výběr několika příkladů). V minulosti jsme také pořádali několik klimatických seminářů formátu Open Space¹³, kde jsme si společně s dalšími vzdělavateli, vědci a terapeutkami kladli otázku, k čemu vzdělávat v čase (klimatické) krize. Na tyto diskuze jsme pak navazovaly při přemýšlení o programu (cílech a kompetencích) Generace symbiocén. Navazujeme také na projekt Futuropolis¹⁴, který je inspirací jak v přístupech kritické pedagogiky (např. reflexe práce s mocí vzdělávajících), tak konkrétními nástroji (např. práce s plakátem školy¹⁵ a další). NaZemi je zároveň sebeřídicí organizací a to se v Generaci symbiocén také odráží. Na sebeřízení stavíme fungování našeho týmu a částečně i skupiny na víkendovkách.

Inspirací nám bylo ještě mnoho dalšího. Pokud se chcete ponořit hlouběji do zdrojů, ze kterých Generace symbiocén čerpá, najdete je souhrnně na konci celého textu.

SOUTOK: NA JAKÝCH PRINCÍPECH STAVÍME?

Vzdělávání se běžně prezentuje jako cesta k lepší společnosti a potažmo řešení dnešních krizí. My v NaZemi nahlížíme na současný školský systém a jeho podobu vzdělávání jako na jeden z kořenů současných celospolečenských problémů. Jsme přesvědčeni, že tento typ vzdělávání pomáhá reprodukovat nefunkční vzorce – vede k pasivitě, bezmocnosti a závislosti na autoritách. K individualismu a soutěživosti. K jednoduchým odpovědím a černobílému vidění světa. K přehlížení systémových příčin či otupování našich emocí, smyslů a imaginace. Nepřipravuje další generace na komplexní svět neustálých změn a celospolečenských výzev, jako jsou klimatická krize, zvětšující se nerovnosti, nárůst populismu či zhoršování duševního zdraví. Vzdělávání dnes stojí na nerovném rozdělení moci mezi vyučujícími a studujícími a často i na oddělenosti od reálného světa, na pouhém předávání znalostí a informací. My usilujeme o vzdělávání, které přispívá ke změně.

Vyzýváme k transformativnímu vzdělávání¹⁶, které:

- odkrývá hluboké strukturální příčiny neudržitelného rozvoje a hospodářského růstu a vede k ekonomice nerůstu.¹⁷
- má potenciál proměňovat a díky kterému se lidé mohou rozhodnout vystoupit z bezpečí statu quo nebo “obvyklého” způsobu myšlení a chování.
- uznává souvislost mezi osobním rozvojem a systémovou změnou: rozvoj jednotlivce vidí jako propojený s rozvojem společnosti, která je propojená s celkem planety, v jejíž mezích žijeme.
- vyzdvihuje, že systémová transformace k udržitelnosti musí zahrnovat i změny v oblasti našeho chování a kultury, našeho pohledu na svět a naše hodnoty. Kromě kritického myšlení zahrnuje transformativní vzdělávání také systémové myšlení či myšlení o možných budoucnostech (z ang. future thinking), ale také práci s emocemi, fungování v kolektivu, emancipaci vzdělávaných a důraz na transformativní akci.

Pro nás se transformativní vzdělávání zhmotňuje v pěti vzdělávacích principech, na nichž jsme postavily program Generace symbiocén. Každý princip je specifický, ale fungují jen dohromady jako jeden celek.

USILUJEME O VZDĚLÁVÁNÍ, KTERÉ JE:

1. OBNOVUJÍCÍ

2. TRANSFORMATIVNÍ

3. VE VZTAZÍCH

4. HOLISTICKÉ

5. KOLEKTIVNÍ

1. OBNOVUJÍCÍ

Vzdělávat jinak... ale jak?

Věříme, že vzdělávání v dnešním světě by mělo léčit, napravovat, obnovovat a vnášet nový smysl.¹¹ Vzdělávání jako takové si musí začít klást nové otázky a sloužit novým účelům. Zkoumáme základní předpoklady, které tvoří podstatu našeho způsobu vzdělávání. Na čem stavěla vzdělávání škola, v níž jste strávili část mládí?

„Na začátku GS jsem psala, že se bojím školy – ta už teď pro mě není alfa omega, vím, že víc se toho naučím tady!“

- Není nám jedno, co je u kořenů – jak ví každý systémový myslitel, kořeny, předpoklady a paradigmaty určují, jak bude vypadat vše ostatní. Na začátku jsme se **ptaly samy sebe, na jakých principech chceme naše vzdělávání stavět**. Proč učit takhle, a ne jinak? Pojmenovaly jsme si pět principů, které nám pomohly sladit se v realizátorském týmu, vystavět celý program, připravovat dílčí záměry a aktivity s externími lektorujícími a v praxi pak při samotném programu s účastnictvem.
- Na první víkendovce se hned zkraje **účastnictva ptáme na dosavadní zkušenost se vzděláváním a co by chtělo ve vzdělávání zažít**. Věnujeme alespoň hodinu práci s plakátem školy¹⁵, který čistě v obrazech beze slov znázorňuje různé přístupy ke vzdělávání a podněcuje fantazii. Podobná práce často otevírá témata, která se účastnictva přímo týkají, a zároveň nám umožňuje si zmapovat, jaké zkušenosti jsou ve skupině přítomné.

„I když vzdělávání studuju na VŠ, nechci se tam o něm tolik bavit. Tady tu chuť mám, cítím se bezpečně.“

- V bezpečném prostředí skupiny účastnictvu umožňujeme **dělat nové chyby**, což pokládáme za nezbytné, chceme-li jako společnost najít cestu z krize ven. Často se za tím účelem vracíme k odpovědnosti za vlastní učení, k praxi nenásilné komunikace (viz níže – 3. Ve vztazích).

„Teď už vím, že říct si o pomoc, říct, že něco nezvládnou nebo na to nemám sílu, není žádná slabost.“

Na staré vzorce a hodnoty jedině s lopatou!

Program stavíme na takových hodnotách, jaké bychom rádi viděli ve světě po transformaci. Noříme se do kořenů krizí, abychom byli schopni na ně náležitě reagovat. Věříme, že neadekvátnější je dnes stát jednou nohou ve vysněném světě, druhou v marastu současných krizí a s lopatou v ruce pracovat na kompostování toho, co končí.

- V začátku ročníku přinášíme **téma kolonialismu a neokolonialismu**. Zážitkový program Všichni jsme Cook umožňuje si hned na první víkendovce zažít kolonialismus na vlastní kůži, v reflexi pojmenovat historické koloniální vzorce a najít, v čem přetrvávají v současnosti. Dotýkáme se pak tématu univerzalizmu západní kultury, která vyváží jednotnou kulturu do zbytku světa, a to často i za účelem rozvojové pomoci. Cestu ven z téhle překerní situace pak hledáme v pomůcce HEADS UP⁸. Účastnictvo se do diskusí často pouští s vášní a díky tomu získá společný hodnotový základ pro další práci.
- Aktivita **Setkání se 7. generací**⁴, kterou zařazujeme na jednu z prvních víkendovek, přináší možnost **mluvit s lidmi z budoucnosti** a vžívat se do jejich reality. Je silné pozorovat, jak příběhy konkrétních lidí v budoucnu (byť ztvárněných spoluúčastnictvem) mohou pohnout našimi vlastními motivacemi a nadějemi teď a tady.
- Procházka **Gaia Walk** (či Cesta hlubokým časem)¹⁸ nám umožňuje dívat se na současnou krizi z nadhledu samotné planety Země. Vracíme se o 4,6 miliardy let zpět, tedy 4,6 km zpět, a vlastními kroky (1 metr = 1 milion let) procházíme časová období planety až do vzniku a rozvoje života. Až v posledních milimetrech chůze projedeme vznikem naší

současné civilizace, která povrch zeměkoule proměnila radikálněji než mnohá období erupcí či ledu. Neskutečnost tohoto momentu má různé dopady – v někom probouzí žal či vztek, v někom chuť jít něco změnit. Všichni společně si ale vždy uvědomíme, jak úzce jsme s planetou ve skutečnosti spojeni a že jedině z tohoto startu můžeme začít náš svět proměňovat.

Moc má moc

Aktivně pracujeme s rozložením moci či privilegií tak, aby sloužily ku prospěchu všech. Vlastní privilegia využíváme s pokorou a ve prospěch celku. Jsme si jich vědomy, ale zároveň se jimi nechceme nechat paralyzovat. Podporujeme proto zpětnou vazbu a zkoumáme moc, jako by to byla pozoruhodná bytost. Jak by asi vypadala?

- **Moc vnímáme jako vliv** a s ním spojenou odpovědnost jako realizátorky – tam, kde to lze – předáváme celé skupině: pokud má někdo zprávu, která se týká všech (např. že nepřijede na víkendovku), žádáme, ať informace putuje k celé skupině, již to ovlivní. Tam, kde to je možné, předáváme účastnictvu vedení procesu – v druhém ročníku například pravidelnou reflexi v menších skupinách facilitoval někdo z účastnictva.
- Účastnictvo v části programu ohledává, **co znamená moc a privilegium**. Zkoumají, kde ve svém životě se s nimi setkávají, jak se liší být v nadřazené a podřazené pozici („Co se u toho děje v těle? A co v srdci či mysli?“) a jak s mocí i privilegiem nakládat. Naším záměrem je moc nedémonizovat, a naopak přiznat, že v našich životech hraje roli a chceme se s ní naučit pracovat.
- Experimentujeme s metodami **ekonomiky daru**. Ta nechává proudit zdroje z míst, kde jich je dostatek, na místa, kde zdroje chybějí – a to na základě ochoty přispívat společnému účelu.¹⁹ Proměňuje pohled na to, kdo má vliv. Ve druhém ročníku proběhla experimentální část programu, kdy lidé v pevně vedeném a transparentním procesu mohli dobrovolně darovat vlastní zdroje. Umožnilo nám to zafinancovat část nepokrytého rozpočtu čtvrté víkendovky a zároveň si vyzkoušet ekonomiku daru v malém měřítku v praxi. Bylo skvělé slyšet zpětnou vazbu, že tento experiment rozšířil účastnictvu představitost, jak jako společnost můžeme fungovat.

Sukcese, vítěj²⁰

Programem vytváříme společenství, které společně žije, vyvíjí se a hledá cesty v džungli tohoto světa. Nepředpovídáme budoucnost, jsme otevřeni všemu, co ve společenství a v procesu učení přichází. Víme, že toho moc nevíme a že nám stejně vyvstane kupa otázek.

- **Akademie by nevznikla bez účastnické skupiny**. Čerpáme z témat, která jsou živá pro ni, reagujeme a jsme flexibilní. Program upravujeme za běhu na základě zpětné vazby, sebereflexe a zevrubné evaluace po každé víkendovce. V půlce ročníku se v týmu ohlížíme za dosavadním průběhem akademie a na základě evaluace upravujeme druhou polovinu. A taky se učíme na věcech nelpět, nepovažovat program za hotový: snažíme se naslouchat vývoji vášně, energie či vyčerpání ve skupině a náležitě na ně reagovat.

„Chci si zapamatovat prostředí [...], kde jsou důležité potřeby každého člena skupiny a kde navzdory různorodosti panuje ohleduplnost a respekt.“

- Na konci víkendovek věnujeme vždy **dostatek času zpětné vazbě – daru od skupiny pro nás**. Díky ní můžeme při přípravě následujícího setkání zařadit novou část programu (více či méně odvážnou), posílit dovednosti, o něž si účastnictvo říká (např. komunikační či tábornické), nebo dát prostor konkrétním formátům a tématům, která jsou pro účastnictvo živá (zařadit Open Space, případně jiný participativní formát). Bývá to živá diskuse, v níž účastnictvo upřímně sdílí, jaký dopad na něj měly jednotlivé části programu.

2. TRANSFORMATIVNÍ

Možnost změnit se(be)

Věříme, že studující mohou být předmětem vzdělávání, proměňovat sami sebe. Studium je často o znalostech, dovednostech a postojích k vnějšímu světu. My vycházíme z předpokladu, že svět a jednotlivci jsou spojené nádoby – aby byl princ schopen zachránit princeznu a změnit svět, musí nejdříve dobře znát sám sebe a umět pracovat se změnou vnitřní. Znáte snad jinou pohádku?

- Transformace (ať už osobní, či společenská) se nestane přes noc. Ročník akademie proto trvá 10 měsíců. **Dlouhodobost a pauzy** mezi jednotlivými víkendovkami účastnictvu umožňují pracovat se svým učením kontinuálně a v hojně zařazované **reflexi** (ať už na víkendovkách, či v životě mezi nimi) tak docházet k novým závěrům.
- Od první chvíle, kdy účastnictvo ve svém životě aplikuje něco z akademie, se děje **experimentování** (viz níže – Klíčové prvky programu). Ať už samo na sobě, ve své komunitě, či ve veřejném dění. U řady zúčastněných tak můžeme pozorovat **transformaci jejich záměrů** během ročníku a postupná uvědomění, kde je jejich místo v úsilí o změnu.

„Cítím vděčnost, že tu můžu být a mám možnost změnit sebe a svoji cestu [předurčené kariéry] a zjistit, že některé věci prostě nejsou pro mě a je to v pohodě.“

Na první i poslední víkendovce účastnictvo sdílí své **osobní životní příběhy** – ty, které je dovedly do Generace symbiocén, a později ty, jež se utvořily během programu od září do června. Pro velkou část účastnictva je to hodně objevné, ať už dotyční svůj příběh vyprávějí, či některému naslouchají. Míra a pestrost osobních transformací je někdy až ohromující, přestože s nimi kráčíme celý ročník.

Nedáváme bonbón, ale brokolicové semínko

Vybízíme k přijetí odpovědnosti za vlastní učení a k pokoře k procesu učení, aneb jak se rýmuje bonbón, brokolice a autobus?

„[Uvědomila jsem si, že] mám zodpovědnost za vlastní učení. Můžu si zjistit sama víc o tom, co mě zajímá.“

- Na začátku ročníku uzavíráme s účastnictvem **Dohodu brokolicevého semínka**²¹. Dle našich zkušeností se lidé zajímají o nové přístupy s podvědomým přáním, aby to odpovídalo jejich předchozím zkušenostem, nové vědomosti se daly ihned použít a rozšířilo to jejich svobodu volby (tomuto pojetí říkáme „bonbón“): chtějí něco praktického, naplňujícího a obohacujícího a jsou frustrováni, když se tato očekávání nenaplní. My namísto toho nabízíme „semínko brokolice“, které potřebuje živnou půdu, zasazení, péči, zalévání a budoucí sklizeň. Něco se naučit může být i nesnadno aplikovatelné, frustrující, znejsťující či bolavé. Účastnictvo tak přebírá zodpovědnost za vlastní učení. Díky tomu je ve skupině od začátku normální nevědět, ptát se, váhat, nechat učení vstřebat, nedělat urychlené závěry.

„Po odpoledním programu jsem chtěla hned odpovědi, ale vzpomněla jsem si na brokolicevé semínko a byla jsem s tím víc v pohodě.“

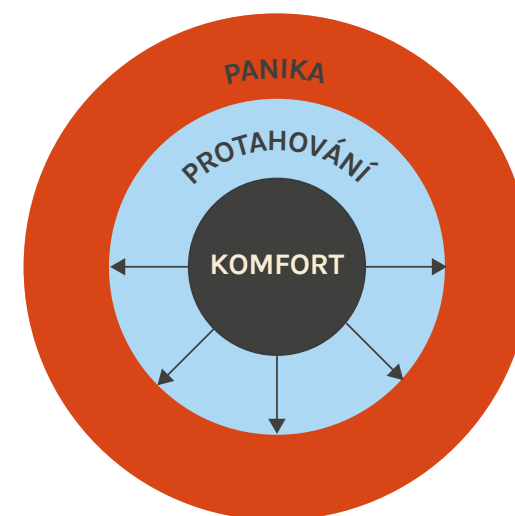
- Modernita nás tlačí do toho, abychom o sobě světu dávali jednu jasnou ucelenou zprávu, a my pak toužíme po tom, aby ji ostatní schvalovali, jinak si připadáme podvedeni. Jak ale můžeme vědět, že tahle jedna osobnost jsme opravdu my? Co když jsme takový rozjetý autobus napěchovaný pasažéry v různých pozicích, myšlenkách a emocích?²² Zveme účastnictvo, aby svým pasažérům v průběhu programu nasloučalo. Pokud některé pasažéry přehlídíme, nepomáhá to schopnosti se učit. Díky zvědomění celého autobusu se účastnictvo může ke světu vztahovat jinak a rozvíjet tak sebe i své okolí. Chceme účastnictvu **umožnit projevit všechny části jejich osobností**. Proto se skupinou na začátku uzavíráme dohodu, v níž všichni potvrzují, že **jsou připraveni sami sebe zkoumat**, vyjadřovat své potřeby, a zároveň otevření jinakosti ostatních a hledání různých cest naplnění potřeb.

Jak nezakrnět? Protahovat se!

Některé věci se lze naučit jen mimo komfortní zónu. Volíme strategický diskomfort jako cestu k osobní proměně. Jsme přesvědčeny, že jednotlivce i skupinu posouvá, když jdou lehce za hranice vlastní představitosti.

„Nikde jsem neměla takový prostor se poznat jako tady za 10 měsíců... Sobě samé je se mnou líp.“

- Účastnictvo od úplného začátku akademie zveme (a pak pravidelně připomínáme), ať se z **vlastní zóny komfortu**, tedy zóny každodennosti či rutiny, posouvá do **zóny protahování**: zóny nových, dobrodružných, a ne vždy příjemných podnětů, které nám umožňují růst. Třetí zónu – **zónu paniky** – doporučujeme si hlídat, neprotahovat se až do aktivit, jež jsou již nepříjemné a u nichž člověk ztrácí schopnost se posouvat. Ke sledování účastnictvu pomáhá schéma tří kruhů, které máme na všech víkendovkách na očích. Nám jako týmu to umožňuje přinášet i náročnější program s důvěrou v „samoregulační“ schopnosti účastnictva.

- Snažíme se v programu reagovat na poptávky od účastnictva, ale vždy k nim přidat ještě něco málo navíc. Do akademie záměrně **zařazujeme program přinášející různé podoby nekomfortu**: na první víkendovce probíhá zážitkový program s prvky roleplay. Otevíráme kontroverzní témata, např. násilné či nenásilné reakce na krize nebo osobní témata

spojená s velkými emocemi či konflikty ve skupině. Jednu celou víkendovku organizujeme jako pouť krajinou s přespáním ve stanech. Skrze takovou práci s fyzickým a duševním nepohodlím usilujeme o větší resilienci jednotlivců, skupiny, společnosti. Jsou to tyto zážitky překonání náročných překážek, k nimž se účastnictvo ve výsledku nejvíce vrací.

- V rámci 2. ročníku jsme zařadily experimentální den s názvem Laboratoř jiných světů, kdy měla skupina za úkol vytvořit plán pro život v obci, který by naplňoval potřeby její, místních i planety. **Účastnictvo strávilo celý den bez vedení týmu a s plnou zodpovědností za průběh.** Druhý den proběhla reflexe, v níž účastnictvo pojmenovávalo, jak často se dostávalo do zóny diskomfortu a někdy i paniky. Den otevřel mnoho nových témat ve vztahu k (ne)růstové budoucnosti světa, stejně jako řadu osobních výzev a otázek spojených se zodpovědností („Facilitovala jsem dobře? Měla jsem si dát pauzu? Proč jsem se neodhodlala víc zapojit?“).

3. VE VZTAZÍCH

Vztahy jsou všechno

„Budovat vztahy a mít se rád je totálně revoluční.“

Věříme, že učení probíhá ve vztazích stejně jako změna na místní i globální úrovni. Bez zpětné vazby na svoje činy od dalších lidí se člověk jen těžko dozví, co způsobuje. A revoluci sami neuděláte (jestli jo, dejte nám vědět!). Vidíme vztahy jako bránu, za kterou se dají dělat velké věci.

- Základním pilířem našeho přístupu je **nenásilná komunikace**.²³ Od první schůzky týmu přes komunikaci s lektorujícími až po vedení programu s účastnictvem vycházíme z nenásilné komunikace. Umožňuje nám prohloubit vztahy hned od začátku a věnovat se potřebám lidí, skupiny i našeho okolí, nikoliv strategiím, na kterých se člověk snadno nepohodí. Někteří z účastnictva NVC pokládají za největší přínos programu – naučili se komunikovat se svým okolím jinak.

„Nikdy jsem [nenásilnou komunikaci] nezažil a teď to chci opakovat všude.“

CO JE NENÁSILNÁ KOMUNIKACE?²³

Nenasilná komunikace (Nonviolent communication, NVC) je metoda – či možná spíše umění – komunikace směřující k vytváření porozumění mezi lidmi a k hledání řešení, která fungují pro všechny. Z čeho vychází?

- Všichni jsme vzájemně provázaní a sdílíme stejné potřeby (i když to, jak se je snažíme naplnit, se často liší).
- Můžeme ji trénovat. Porozumíme tak lépe sami sobě i lidem kolem nás.
- Je možné najít cestu, jak zohledňovat potřeby všech zúčastněných.

Jaké dovednosti rozvíjí?

- Kontakt se sebou samým: zaměření pozornosti na vlastní pocity a potřeby a rozvíjení vnitřní svobody v nakládání s nimi.
- Upřímné sebevyjádření: vyjádření všeho podstatného takovým způsobem, který budou ostatní lidé schopni slyšet a pochopit.
- Empatie: vytváření prostoru pro prožívání druhého člověka tak, aby se cítil slyšen, pochopen a brán vážně.

- Jedním ze záměrů akademie je **vytvořit síť Generace symbiocén**, která se bude vzájemně podporovat, případně tvořit nové iniciativy i po jejím skončení. V polovině ročníku proto zveme k účasti na víkendovce absolventstvo a propojujeme tak účastnictvo napříč ročníky. Na závěrečnou víkendovku pak zveme všechny mentorující a lektorující (viz níže – Klíčové prvky programu), se kterými se účastnictvo v průběhu roku setkalo. Vedlejším efektem akademie se stala též nová **přátelství přetrvávající i po jejím skončení**. Řada zúčastněných tak najde v rámci akademie spojence, s nimiž mohou sdílet těžká témata, navazovat na společný zážitek nebo nadále experimentovat.

„Ze vztahů tady jsem do teď ohromenej... Symbiocén mi pomohl ukázat, na jakých principech mohou vztahy fungovat.“

Jako v bavlnce, ale odvážně

Vytváříme bezpečné, ale i odvážné prostředí, v němž o sebe pečujeme a se zvědavostí se pouštíme i do složitých témat. Prostě jako trénink kung-fu ve vatě.

„Nemám tady strach říct něco, co vyzní jinak, než jsem myslela – vím, že mě tu lidi nebudou soudit.“

- Bezpečí ve skupině je priorita. Bez pocitu, že jsem přijímána, se lze jen stěží otevřít novým informacím, přístupům, emocím nebo vyjádřit vlastní názor. Na první víkendovce **dáváme dostatek času tomu, aby se skupina utvořila – fázi tzv. container building** neboli tvorby takového „kyblíku“: kultury a prostředí, v němž spolu strávíme zbytek roku. Nastavujeme, jak budeme nakládat s časem (máme harmonogram na každý den, pauzy apod.), jaké jsou naše skupinové dohody (viz níže – Bezpečné prostředí a jak ho nastavujeme), facilitujeme tak, jak to chceme dělat po zbytek akademie (reagujeme na potřeby jednotlivců i skupiny a v dialogu hledáme řešení), ale zajišťujeme i fyzický komfort (spaní, teplo, jídlo, kafe!).
- Dáváme si **pozor na přílišné uzavření skupiny**. Skok do světa tam venku po skončení programu někdy od účastnictva vyžaduje odvalu. Tomuto efektu praskající bubliny se snažíme předcházet přípravou na odjezd na konci každé víkendovky (reflexe s otázkami: „Jaké to tu pro mě bylo?“ a „Co mě čeká doma?“) a spojením programu víkendovky s experimentováním („Co chci ve svém životě/okolí teď vyzkoušet?“).

Co kdyby...

...se spolu dalo žít jinak? Věříme, že tíhu spojenou se současnými krizemi uneseme nejlépe společně. V malé skupině modelujeme, jak spolu můžeme být v krizi i jako celá společnost.

„Jsem zpátky v dětství a přemýšlím nad tím, jaké by to bylo, kdybych vyrůstala obklopená principy péče a respektu.“

- Díky **home groups** – stálým domovským skupinkám, které mají v programu pravidelné místo – má účastnictvo možnost mimo jiné navázat bližší vztahy, zreflektovat a utřídit si učení z daného dne a probrat víc do hloubky prožitky a témata z programu. A hlavně – v menším počtu se účastnictvo často vzájemně podpoří a dodá si odvalu či naději, je-li to potřeba.
- Náročná či kontroverzní témata spojená s krizemi, v nichž žijeme, přináší i kontroverze či konflikty ve skupině. Bereme je jako přirozenou součást soužití lidí a jako příležitost se něco naučit. **Jeden takový konflikt mezi účastnicemi jsme zkusili řešit společně** jako skupina v rámci facilitovaného procesu. Situace se nevyřešila zcela, ale pomohlo to vzájemnému porozumění. Všichni z účastnictva na víkendovce zůstali a na dalších víkendovkách je různost jejich názorů obohacovala.
- Na některou z víkendovek zařazujeme poradní kruh, metodu, v níž je možné **sdílet příběhy, naslouchat jim a učit se z nich pro budoucnost**, nebo dokonce dělat společná rozhodnutí. Na jedné víkendovce jsme tak slyšeli 20 příběhů **o momentech v životě účastnictva, které mu pomohly překonat krizi či jí nějak zdravě projít**. Takový poradní kruh otevřel nečekanou a úžasnou škálu krizí a síly, s jakou účastnictvo osobní či společenské situace řešilo.

4. HOLISTICKÉ

Nejsme jen chodící hlavy!

Vycházíme z konceptu Head-Heart-Hands (hlava-srdce-ruce) (viz výše – Na co navazujeme). Věříme, že důkladně poznávat lze pouze celostně – zapojením mysli, (po)citů i těla. „Úkolem vzdělání není chrlit čím dál větší počet spotřebitelů, ale zažehnout v lidech jiskru tvůrců a stvořitelů, naučit je používat jak intuici a představivost, tak zručnost a dovednosti.“²

- Racionalismus a odstrižení od těla nás jako civilizaci dostaly do pěkné šlamastyky. Některé kultury přitom vnímají více než deseti smysly a mozek je pro ně vedlejší. Během programu toto téma otvíráme plakátem smyslů z dílny Futuropolis¹⁴ který ukazuje, že smyslů mohou být až desítky! V akademii se **snažíme posilovat schopnost vnímat svět celou bytostí**, protože staré „mozkové“ způsoby očividně selhávají a hodně toho vynechávají. Jak chcete spravovat svět, když ho znáte jen část?
- Samozřejmou součástí je věnování části programu víkendovky **dobrovolnické práci**: tam, kde je to možné, se zapojujeme do zvelebování místa konání víkendovky. Učení neprobíhá jen v seminární místnosti. Společné vaření, hrabání listí, pálení biouhlu nebo sekání dřeva je příležitost propojit se s místem trochu hlouběji a smysluplně, doslova se ho dotknout a osvojit si zároveň dovednosti rukou, které nás ve škole nenaučili, ale přitom jsou pro život ve světě (krizí) stejně nepostradatelné. „**Ruce jsou naším nástrojem transformace**,“² píše Satish Kumar. Účastnictvo podobné učení prostřednictvím rukou mimoto často oceňuje jako stmelující.

Zpívat, putovat a létat?

Kombinujeme rozbory a diskuze s pozorováním, prožíváním a pohybem. Říká se tomu ještě multitasking?

„Mozek i srdce mi tu dnes jedou na 1000 obrátek.“

- Tam, kde se běžně mluví, píše nebo čte, často cvičíme, tvoříme sochy nebo vrůstáme do země. Než se začneme bavit o moci a privilegiích, účastnictvo si nejprve prožije cvičení se sochami moci, v němž si zkouší různé typy pozic a sleduje, jak se v nich cítí. Kolaps modernity (a co by se s ním dalo dělat) jsme si zase doslova osahali metodou Social Presencing Theatre²⁴, která personifikuje všechny zapojené aktéry a vlivy a umožňuje bez přemýšlení řešit zdánlivě neřešitelné situace. Tělo a prožívání ale nepoužíváme jen jako „poslíčka“, ale inspirování hlubinnou ekologií využíváme všech čtyř poznávacích schopností člověka: myšlení, cítění (pocity), vnímání (smysly) a intuici. Když stojíte v trávě, víte, co se děje pod vámi? Cítíte to? Vnímáte? Říká vám něco intuice?

„[Dnešní ranní program byl] jeden z programů, které na GS oceňuju: uzemňující, propojující tělo s přírodou a prostorem.“

- Jedna celá víkendovka se děje formou pouti. Samotným pozorováním krajiny objevujeme nové souvislosti, vztahy a struktury. Pouť jako taková nás vede k poznání vlastního těla, vztahů ve skupině, vlastní schopnosti překonávat překážky i k hledání cest, jak dojít do cíle – ať už to znamená cokoli. Části pouti, které se odehrávají o samotě či v tichosti, fungují jako rozcestník do okolí – k rostlinám, ekosystémům, živočichům a počasí. Využíváme to jako možnost jít si do přírody pro radu – vyjasnit si vlastní záměr nebo jinou velkou otázku je snazší v obklopení řeky a lesa jako rádců než u flipchartu.
- Prožívání různými způsoby probouzíme – některá rána zahajujeme napojením na vlastní tělo a pocity v něm: „Jako jaké zvíře se dnes cítíš a co se mu děje?“ („Létáš jako vážka, nebo spíš jako ospalý netopýr?“). Některé aktivity či večery uvádíme zpěvem a v rámci vystoupení s hudbou prozkoumáváme například téma práce nebo konfliktů.

Chytej lelky

Doba je naléhavá, zpomalme! Čelíme krizím, urgentnosti a komplexním problémům, a proto si dopřáváme dost času, staráme se o sebe a necháváme prostor na nejzásadnější součást akce – reflexi. Orientujeme se hlavně na proces a méně na výsledek, protože hodně se lze naučit čistě pozorováním toho, co se (nám) děje. Zařazujeme nestrukturovaný čas, který je důležitý pro reflexi a zpracování podnětů. Vytváříme čas i pro zahálku.

- Zaneprázdněnost do úmoru není klíčem ke změně aneb kolik už jste potkali vyhořelých aktivistů? Jde o udržitelnost. Ale taky o to, že hloubka vzniká, když **netlačíme na výkon, vedeme k bytí**. Proto při plánování víkendovky nezapomínáme (nebo aspoň zkoušíme nezapomenout) na nestrukturovaný čas, pauzy, volné večery a nezaplňené bloky v programu. Vybízíme účastnictvo i k věnování pozornosti tomu, kdy ocení samotu či čas mimo program.
- Reflexi vnímáme jako nezbytnou součást všech aktivit, ať už má jakoukoliv podobu. Po každém společném zážitku **zařazujeme čas, kdy si účastnictvo může utřídit, co si ze zkušenosti bere** – formou skupinového sdílení, individuální reflexe nebo třeba ve dvojicích. U dlouhodobějších témat či větších otázek pracujeme i s celými reflexivními aktivitami: v polovině ročníku jsme účastnictvo pozvaly, ať si každý udělá osobní ohlížecí procházku za uběhlým půlrokem. Na cestu dostali doporučený směr a obálku s pozvánkami a otázkami k zamyšlení. Někteří se k aktivitě ještě často vraceli jako k důležitému momentu uvědomění díky tomu, že koncentrovali pozornosti na sebe samé a vlastní příběh.
- **Poslední víkendovka je vždy jedním velkým pozorováním a reflexí**. Účastnictvo v rámci ní sdílí osobní příběhy změn, které se mu během ročníku udály. Díky metodě Collective Story Harvesting (viz níže – Tematická vrstva) uspořádává každý z účastnictva vlastní příběh učení před ostatními do slov a pak slyší svůj vlastní příběh zpět převyprávěný naslouchajícími. Vzniká tak mozaika dopadu celé akademie. Je to prostor zastavit se, zmapovat proces, pozorovat a poslechnout si, co se stalo, a vzít si z toho co nejvíc na cestu dál.

Smutek i prázdnota mají dveře otevřené

Vnímáme důležitost uzavření a zpracování prožitků včetně žalu a podporujeme citlivost k tomu, kdy je to potřeba. Prožití náročných emocí vnímáme jako nezbytné pro přijetí situace a pro možnost usilovat o změnu. Jako realizátorský tým zároveň nastavujeme hranici, čemu v rámci akademie lze věnovat pozornost a co vyžaduje jiný prostor či odbornost.

„Lidé se mě tu ptali, jak se cítím. To jsem vůbec neznala.“

- V rámci víkendovky věnované současným krizím se do nich díky aktivitě Mandala pravdy (viz výše – Na co navazujeme) noříme opravdu hluboko. Je to **možnost uctít různé podoby bolesti, které se nám se současnými krizemi pojí**. Metoda umožňuje projevit před skupinou náročné emoce, jež běžně necháváme bublat pouze uvnitř (strach, vztek, smutek a prázdnotu). Díky bezpečnému, pevně drženému a časově ohraničenému prostoru se účastnictvo může zapojit bez obavy, co emoce ve skupině způsobí. Pro většinu z nás je to transformativní zážitek, problémy často skloňované v textech a grafech ukazuje v jejich reálné, lidí se dotýkající podobě a zvědomuje naši propojenost se světem.
- Jednou z našich rotujících rolí v týmu je i **role pohodářky**. Ne, pohodářka nesedí celý víkend u kafe, naopak je účastnictvu mnohem víc k dispozici než ostatní v týmu. Nemá zodpovědnost za tolik programu, účastnictvo tak ví, že pokud bude potřebovat individuálně pokecat o něčem náročném, může jim pohodářka věnovat čas a pozornost. Účastnictvo institut pohodářky často využívá, což týmu i skupině umožňuje být plně na programu a účastnictvu být na víkendovce celou svou bytostí, včetně náročných emocí či témat. Pohodářka má však omezený rozsah pohody, který si hlídá a citlivě ho s účastnictvem komunikuje – nejsme terapeutky a k terapii ani program není designován (viz níže – Bezpečné prostředí a jak ho nastavujeme).

5. KOLEKTIVNÍ

Každý je učitel

Nespolkly jsme pravdu. Usilujeme o partnerský přístup, v rámci kterého je zkušenost všech hodnotná, navzájem se od sebe učíme a podporujeme se v emancipaci. Vytváříme čas a prostor pro účastnictvo a jím přinášeny program. Nabízíme konkrétní nástroje, které je možné použít i v dalších kolektivech.

- Pracujeme s participativními formáty ProAction Café²⁵ nebo Open Space, které jsou přímo postavené na tom, že **účastnictvo přináší vlastní témata, názory či projekty** a diskutuje s ostatními vlastní záměry respektive otázky. Díky těmto metodám tak účastnictvo získává okamžitou zpětnou vazbu od vrstevníků, což bývá podpůrné pro další úsilí a experimentování.
- Od první víkendovky se snažíme **modelovat zdravé nehierarchické vztahy** a dát tak podporu účastnictvu i pro čas po skončení akademie. Fandíme vzájemnosti během víkendovek a **reagujeme na konkrétní tipy od účastnictva** k fungování skupiny (takto jsme například zařadily hand signals usnadňující komunikaci v celku skupiny).
- Některé **části programu víkendovek jsou zcela na účastnické skupině** – ať už se zadáním od nás (zorganizujte bez naší účasti celý den s daným cílem), jako nabídka pro volný čas (nabídněte v rámci volného odpoledne aktivitu pro ostatní), či z vlastní iniciativy někoho ze skupiny (spontánní večerní diskuzní kruhy s konkrétním tématem, iniciované a facilitované účastnictvem). Účastnictvo si díky tomu vyzkouší role a metody, do kterých by se jinak třeba nemělo kde zapojit.

Všichni jíme, tvoříme smetí a děláme problémy

Program stavíme na bázi vzájemné důvěry a sdílené odpovědnosti za jeho průběh. O praktický chod programu, prostor i vzájemnou pohodu pečujeme všichni společně. (A jak to děláte doma vy?)

- Někdy se tomu říká kolektivní leadership, ale to nám zní moc oficiálně. My spíš říkáme, že kultura ovlivňuje trendy. A co je trendy, to se pak nosí, ne? Namísto řešení konkrétních událostí ve skupině

(např. „Františka má problém“) utváříme kulturu (ptáme se: „Může někdo Františku v pauze podpořit?“ nebo „Má někdo návrh, jak situaci řešit?“) a díky ní pak je trendy se o pohodu skupiny starat společně.

- Péče o nádobí, kávu a čaj, úklid, instagramové dění a začátky programu na čas – to vše je pro hladký průběh víkendovky nutností. Ve druhém ročníku jsme se v jednotlivých družích péče o společný čas střídali ve čtyřech účastnických home groups. Podobně jako společná dobrovolnická práce i tato péče skupinu stmelila a zároveň účastnictvu umožnila vzít část zodpovědnosti za víkendovku do vlastních rukou.
- V rámci příprav na putovní víkendovku necháváme skupinu, aby se rozdělila do menších skupin, které se samostatně domlouvají na zajištění spaní a vaření během pouti. Rozdělení podporujeme zmapováním zkušenosti lidí s přespáváním venku. Účastnictvo pak vyzýváme, ať skupiny namixují tak, aby si vzájemně mohli poradit.

HLAVNÍ TOK: KLÍČOVÉ PRVKY PROGRAMU

Program Generace symbiocén není pouze o víkendovkách, i když ty jsou asi nejviditelnější součástí celé akademie. Skládá se hned z několika klíčových elementů. Níže je popisujeme a také zachycujeme, jak se vyvíjelo naše přemýšlení o nich v čase, protože pro nás je Generace symbiocén také experimentováním a učením. Snad jsme tak prošlapaly některé z cest, vy už se po nich můžete jen vydat!

Dramaturgie víkendovek

Při designování celého programu pro nás bylo zásadní nějak uchopit komplexitu transformativního vzdělávání. Sledovaly jsme proto několik vrstev a na jejich základě tvořily jednotlivé víkendovky:

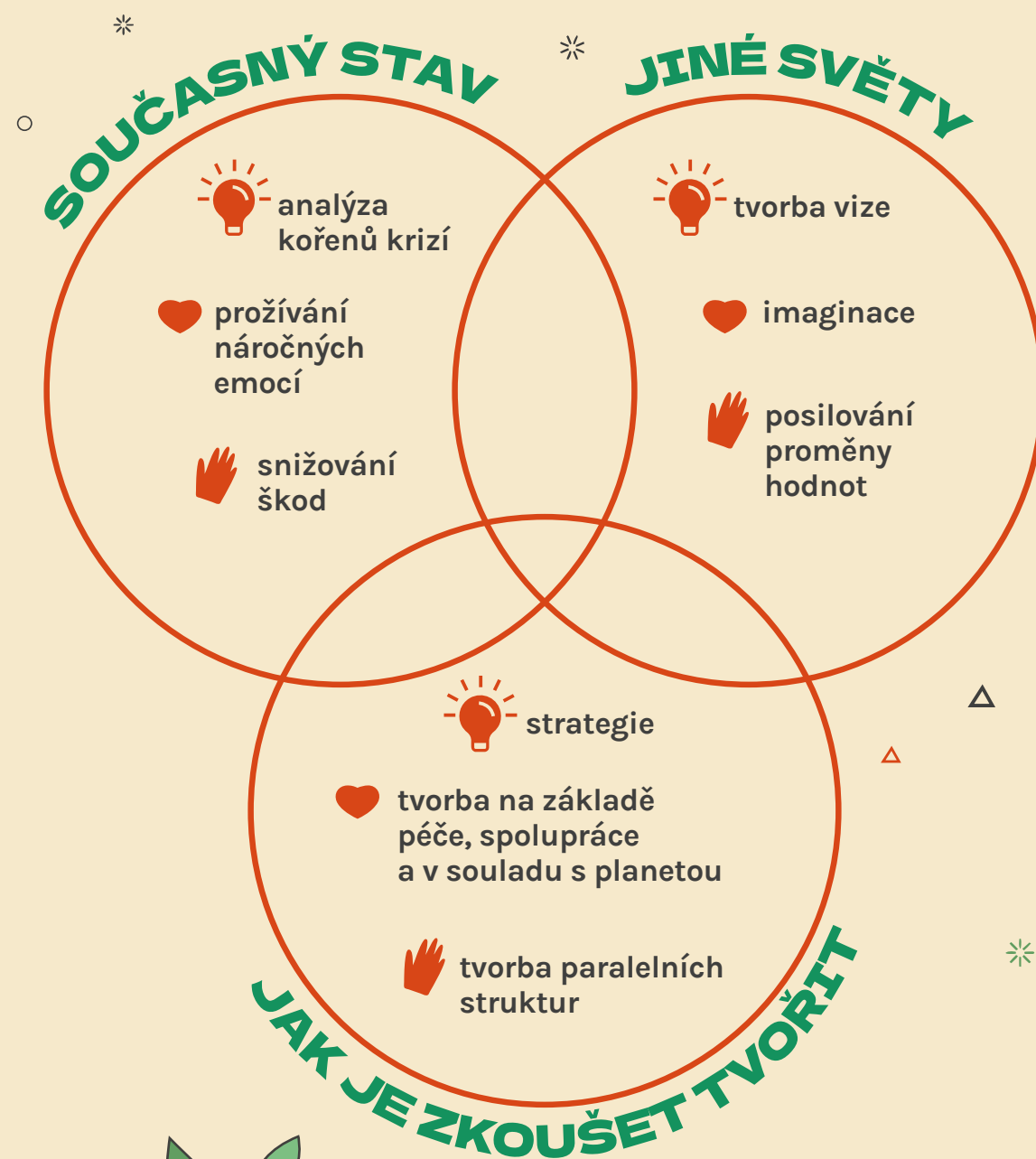
- **Vrstvu tematickou**, která tvořila ústřední linku programu (a popisujeme podrobněji níže).
- **Vrstvu jednotlivce**, v níž myslíme na vytváření příležitostí k rozvoji vlastních schopností a prostoru pro průběžnou osobní reflexi (od toho, s čím do Generace symbiocén přicházím, jak se vyvíjí mé nahlížení na mě a svět a jaké jsou mé zdroje, až po ujasňování i přetváření vlastních záměrů).
- **Vrstvu skupiny** (vývoj skupinové dynamiky a bezpečného prostředí), která se i na základě evaluace ukázala jako klíčová pro schopnost účasti usilovat o změnu ve světě.

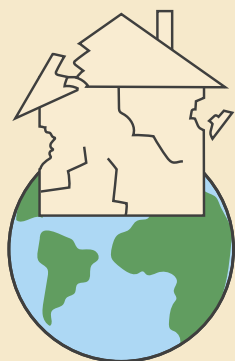
Provazování těchto vrstev nám pak umožnilo propojit transformaci vnitřní (jak se účastnictvo vztahuje samo k sobě, jaká má východiska, co je zajímavé) i vnější (jak se to propisuje do vztahů s ostatními nebo aktivismu).

Tematická vrstva

Pozorovat současný stav, představovat si jiné světy a zkoušet je tvořit – to jsou neoddělitelné části programu Generace symbiocén. Jedna bez druhé jsou jen omezeným pohledem na svět, bez kontextu. My jsme si je vzaly jako vodítko pro celý ročník a postupovaly od jedné ke druhé. Zároveň jsme si však nezapomínaly připomínat, že ty další dvě se nás nonstop dotýkají a jsou s námi na každé víkendovce.

Program jsme začínali **zkoumáním hlubších příčin současného stavu světa** a krizí, které pozorujeme a které nás pálí. Hráli jsme zážitkovou hru s tématem neokolonialismu a zkoumali, z čeho se skládá náš současný dům modernity. Učili jsme se být s emocemi a žalem, který se pojí se ztrátou některých částí současného světa, a hledali, jak se s nimi loučit, k čemuž nám pomohly aktivity od Joanny Macy: Mandala pravdy nebo Setkání se 7. generací (viz principy výše – 1. Obnovující a 4. Holistické). Dívali jsme se, kde můžeme snižovat škody způsobené modernitou.

DŮM MODERNITY⁷

Obraz domu modernity je metaforou současného světa, s nímž pracujeme v úvodu ročníku.

Základy domu tvoří oddělenost – lidí od zbytku žijícího světa, lidí od ostatních lidí, našeho rozumu od našeho prožívání. Dům pro své obyvatele zajišťuje blahobyt a životní způsob tak, jak ho z naší kultury známe – v duchu modernity. Provoz domu má však několik zvětšujících se problémů. Tím prvním jsou skryté ceny jeho provozu: nutnost získávat zdroje z celého světa a také nutnost někde umístit vyprodukovaný odpad. Dalším problémem je to, že příslib všem obyvatelům, že se mohou stát střední třídou, je falešný – v tomto typu

domu ho nelze dosáhnout. Dům je v současné době vlivem své struktury značně poškozen a rozpadá se. Poškození domu jsou metaforou pro současnou environmentální krizi, krizi demokracie a sociálního státu, krizi duševního zdraví a mnohé další. Dům je příliš nákladný na to, aby mohl být živěn naší planetou. A tak se ptáme: „Opravíme ho? Zvětšíme? Postavíme nový dům? Nebo jiný typ přístřešku?“

Rob Hopkins ve své knize *From What Is to What If*²⁶ říká, že všechny věci tvoříme dvakrát – nejprve v hlavě a až pak ve fyzické realitě. Abychom mohli tvořit jiné světy založené na principech a hodnotách, které slouží nám i planetě, musíme si je tedy nejprve umět představit. Proto jsme na dalších víkendovkách rozvíjeli naši schopnost **imaginace a zkoumali střípky jiných světů** – alternativ, které již nyní někde existují. O tom, jak lze fungovat jinak, jsme si četli příběhy z budoucnosti, dívali se na film *Tomorrow* (2015)²⁷, navštívili místa v Česku, kde už alternativy nějak fungují, zvali si jako živé knihy lidi, kteří o změnu v různých oblastech usilují, naslouchali jejich příběhům a diskutovali s nimi. Zkoušeli jsme tvořit vlastní vizi budoucnosti a posilovat proměnu hodnot ve svém okolí směrem k této vizi.

V poslední části programu jsme účastnictvo podporovaly v **úsilí jiné světy zkoušet tvořit** a přenášet jejich principy do vlastního života a skupin, ve kterých je aktivní. Zažili jsme *Open Space*¹³, kam přijeli i mentorující a podnítili tak účastnictvo k experimentování. Účastnictvo zkoušelo tvořit jiné světy na základě hodnot, v nichž jsme se v předchozích měsících ukotvili. Vybavili jsme se pro schopnost tvořit paralelní struktury – alternativy k mainstreamu. Zkoumali jsme různé strategie změny, utvářeli a na základě experimentování přetvářeli svoje záměry. Na poslední víkendovce pak účastnictvo pomocí metody *Collective Story Harvesting* sdílelo svoje příběhy učení z celého roku.

METODA COLLECTIVE STORY HARVESTING

Metodu vyvinula Mary Alice Arthur – aktivistka, která pracuje s příběhy a kolektivní inteligencí jako nástrojem pro systémovou změnu. Prostřednictvím vyprávění příběhů metoda umožňuje hlouběji porozumět zkušenostem, jež mají jedinci ve skupině, a tím se učit – jako jednotlivci i jako celá skupina. Její nedílnou součástí je aktivní naslouchání. Metoda spočívá v tom, že vždy jeden člověk ve skupině vypráví svůj příběh, ostatní naslouchají a v příběhu sledují různé předem definované linie. My s ní pracujeme i jako s nástrojem pro reflexi – právě díky naslouchání ostatním na konci ročníku pomáhá ještě více porozumět vlastnímu příběhu učení.

JAK JSME SE MEZI ROČNÍKY POUČILY?

Z PRVNÍHO ROČNÍKU JSME SE V NĚKOLIKA VĚCECH POUČILY PRO TEN DRUHÝ:

Snížily jsme počet víkendovek – jednak na základě zpětné vazby účastnictva po prvním ročníku (už to bylo dlouhé a bylo náročné si udělat čas), jednak z pragmatictějšího důvodu – zvládnout realizovat 8 víkendovek za rok se pro tým, tedy pro nás, ukázalo neúnosně náročné. Tematická linka zůstala stejná, jen jsme ji musely trochu zrychlit.

Principy, které jsme v programu chtěly vidět, jsme zkusily důsledněji přetavit do praxe. Přestože jsme chtěly být méně v hlavě a více v srdci a těle (viz principy výše – 4. Holistické), v prvním ročníku se nám to dařilo jen z části. Pro druhý ročník jsme tak při plánování změnilly strategii: začaly jsme od těla, pokračovaly srdcem a hlavu jsme nechaly až na konec. Zařadily jsme brigády v místě, ranní check-iny, ale i tematické bloky pracující s tělem – zážitková hra venku, Social Presencing Theatre²⁴ apod. Dávaly jsme důraz na nástroje a aktivity, které více pracují s emocemi (poradní kruh, Mandala pravdy, reflexe zaměřená na emoce...). Až nakonec jsme zařazovaly ty, kde je potřeba přemýšlet.

Stejně tak jsme chtěly upustit od snahy mít naplánovanou každou minutu programu (přestože nás to k tomu přirozeně táhne) a více reagovat na naše i skupinové potřeby. Byly jsme předem připravené některé aktivity rušit (a několikrát se tak i stalo – jak z potřeby skupiny, tak naší), a některé naopak zařadit: připravovaly jsme si tzv. „aktivity do kapsy“, které jsme pak dle potřeby mohly bez příprav provést. Více jsme také hlídaly, aby byl na víkendovkách vyvážený čas strávený ve skupině a čas o samotě, aby účastnictvo také mělo prostor pro odpočinek a nicnedělání. Byla to pro nás byla docela výzva – vzhledem k tomu, co všechno jsme chtěly s účastnictvem zažít. Jak se nám to povedlo? To zhodnotí jen účastnictvo.

Bezpečné prostředí a jak ho nastavujeme

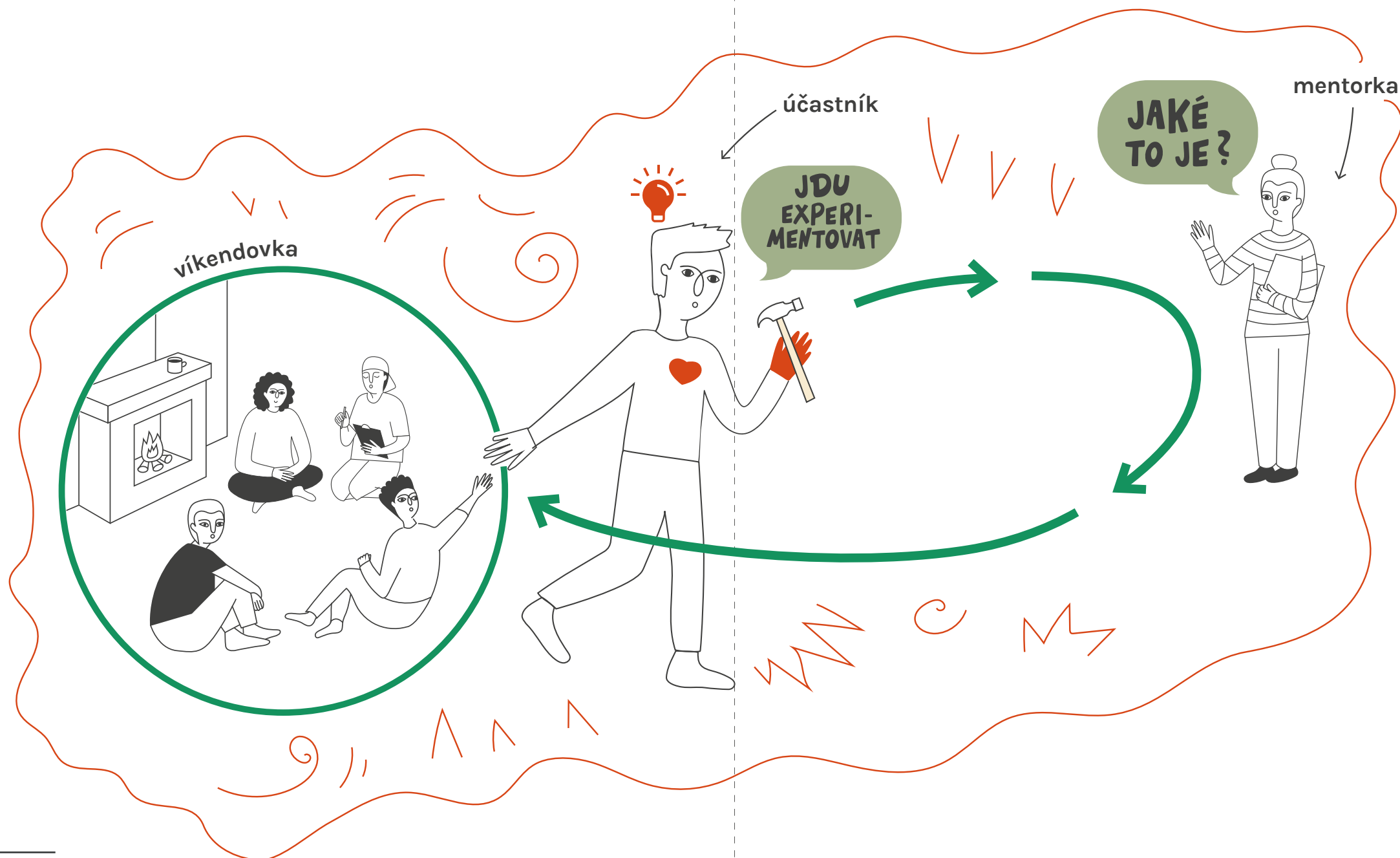
Víkendovky nejsou jen o tématech a obsahu. V celé akademii věnujeme velkou porci času a energie tomu, aby nám spolu bylo dobře, což chápeme jako absolutní základ pro to, abychom se mohli nořit do hloubky myšlenek i emocí, které v nás program vzbuzuje. Aby mohlo účastnictvo vstupovat do zóny strategického diskomfortu, tj. zóny, kde se nejvíc učí (viz principy výše – 2. Transformativní), musí zažít komfort a mít možnost se do něj vrátit. To znamená jak mentální pohodlí (např. připadat si přijímaně), tak i fyzické pohodlí a bezpečí.

Jak nastavujeme bezpečné prostředí?

- Už v registračním formuláři se ptáme na **potřeby či omezení** (ať už fyzické, nebo psychické), které bychom měly zohlednit.
- Věnujeme dostatek pozornosti **seznámení se** na první víkendovce. Vítáme se, zařazujeme aktivity na zopakování jmen, vytváříme všem prostor, aby řekli, s čím přijíždějí a co je do Generace symbiocén přivedlo, hrajeme zážitkovou hru a „jen tak spolu jsme“ u táboráku (ale máme připravené aktivity, které mohou pomoci se skamarádit, a vytahujeme je podle potřeby).
- Rámujeme naše fungování **společnými dohodami** – Dohodou brokolicevého semínka²¹ (viz principy výše – 2. Transformativní), Dohodou císařových nových šatů²⁷, ale i Dohodou o zdraví a bezpečnosti. V rámci Freestyle dohody necháváme účastnictvo pojmenovat, co potřebuje od programu. Všechny dohody společně diskutujeme a symbolicky stvrzujeme otiskem prstu.
- Každou víkendovku **zahajujeme a ukončujeme společně** opakujícím se rituálem (na začátku spolu zapalujeme svíčky, na konci je sfoukneme). Zahajovací rituál pomáhá uvědomit si, co chceme, aby se na víkendovce stalo, ukončovací zase naladit se zpátky na svět, do kterého se vrátíme. Ohraničení víkendovky těmito rituály pomáhá plně se soustředit na program, skupinu i sám na sebe a zvědomovat přechod z jedné etapy do další.
- Usilujeme o co největší **transparentnost** – aby účastnictvo vědělo, co, kdy a proč se děje. Dáváme důraz na informování o plánovaném programu a zejména o dalších lidech, kteří se mohou na víkendovce vyskytnout – ať už to jsou mentorující, kteří v průběhu přijedou, nebo například osazenstvo domu, kde víkendovka probíhá. Je důležité, aby účastnictvo nemělo pocit, že bezpečný prostor narušuje někdo cizí.

- Pro každou víkendovku jedna z nás zastává **roli pohodářky**. Znamená to více si všímat, jak se kdo má, ale také komunikovat s účastnictvem před víkendovkou a řešit případnou prevenci náročných situací. Řešily jsme prosby fyzického rázu (mít klid na spaní, možnost uvařit si čaj), někdy s námi účastnictvo předem komunikovalo i svoje momentální těžkosti v životě a obavy z toho, jak to ovlivní jejich bytí na víkendovce. Řešení nacházíme tak, aby vyhovovalo konkrétní osobě i nám a nemělo negativní dopad na zbytek skupiny.

- **Necháváme si poradit.** S pozvánkou „být na programu celí“ se všemi svými emocemi a stavem těla i ducha (viz principy výše - 4. Holistic-ké) přicházejí mnohé výzvy. Několikrát jsme se sešly na konzultaci či supervizi s krizovou psycholožkou, s níž jsme konzultovaly, jak nakládat s těžkými situacemi, které se v průběhu akademie objevují. Byla to příležitost ohlédnout se, zreflektovat naši pozici a pojmenovat si učení do budoucna, případně zdroje, o které se můžeme opřít.

Experimentování

Od začátku jsme věděly, že velká část práce a učení účastnictva akademie se bude odehrávat mimo víkendovky. Na víkendovkách jsme mu dodaly vstupy a inspiraci, **naším cílem však bylo podpořit v aplikaci naučeného i v životě.** V prvním roce jsme tomuto procesu říkaly zkrátka experiment. Zdůrazňovaly jsme, že ať bude experiment jakýkoliv, důležitý není výsledek, ale to, co se každý v průběhu naučí. Že mohou experimentovat i v malých věcech, ve svém každodenním jednání, s vnitřní proměnou. Zaznamenaly jsme však, že termín experiment stejně většina účastnictva vnímá jako „projekt“ nebo velkou akci, kterou musí zorganizovat, a to je často odrazovalo něco vůbec zkusit.

Ve druhém ročníku jsme zavedly termín experimentování a pozorovaly, jakou sílu má jazyk. Účastnictvo najednou mnohem snáze přijímalo učení se z experimentování jako procesu (často nejprve vnitřní proměny) a to jim paradoxně umožnilo i zapojit se do akcí směrem navenek.

Co je pro nás experimentování?

- Co se účastnictvo naučí během víkendovek, si zkouší i v životě mimo Generaci symbiocén (a naopak).
- Provedení jednorázové akce, ale stejně tak kontinuální změny v každodenním jednání.
- Akce navenek (založení studentské iniciativy nebo protestní klimatické akce), ale stejně tak i vnitřní proměna (experimentování s vlastními schopnostmi, dovednostmi, limity, vztahy).
- Experimentování s pravdou – účastnictvo přináší do různých prostředí svou pravdu (to, čemu věří) a reflektuje, co tím způsobuje.
- Reflexe toho, jak principy Generace symbiocén prokapávají do životů účastnictva.

Jak na experimentování?

- Necháváme účastnictvo vybrat si, jestli chce experimentovat samo, nebo spolupracovat v nějaké skupině.
- Hlavní nemá být výsledek, ale učení se z procesu.

- Vyzýváme k odvaze – učení většinou probíhá lehce za hranicemi komfortní zóny, frustrace může být cestou k inspiraci a součástí aktivismu.
- Experimentování může účastnictvo chápat jako střípky jiných světů, které chce tvořit.
- Mentorující jsou účastnictvu podporou pro experimentování (jeho plánování, reflexi, proměnu apod.).

A co děláme my, abychom experimentování podpořily?

- Od přihlášky přes web po první komunikaci účastnictvu zvědomujeme, že experimentování je součástí akademie jako celku.
- Už od 1. víkendovky vybízíme k přemýšlení o záměru či tématu experimentování.
- Na jednu víkendovku zařazujeme formát ProAction Café25, kde může účastnictvo využít nápady a zpětnou vazbu od zbytku účastnictva či mentorujících.

- Máme home groups (viz principy výše – 3. Ve vztazích) a další prostor na víkendovkách jako místo pro sdílení a reflexi.
- Vytváříme karty experimentování – krátké záznamy, které pak slouží jako inspirace pro účastnictvo dalších ročníků.

Mentorující

Stejně jako experimentování prošel také koncept mentoringu vývojem. První rok jsme si mentorující představovaly jako ty, kteří budou podporovat účastnictvo v experimentech díky svým zkušenostem s aktivním občanstvím. Mentorující jsme s účastnictvem seznámily až v půlce programu.

Oboje jsme pro druhý ročník přehodnotily: připadalo nám, že vztah mezi mentorujícími a účastnictvem by měl být, i s ohledem na naše principy, rovnější, bez vyzdvihování zkušeností jednoho, a naopak s respektem ke zkušenosti obou. Koneckonců vyplývalo to i ze zpětné vazby: mentorující se ve vztahu necítili jistě, nevěděli, zda mentees podpořit jen čistě v experimentu, nebo se zajímat i o osobnější příběhy. Pro druhý ročník jsme proto role definovali jasněji. Z mentorujících se stali buddies. Jiný termín napovídá, jak se vztah s účastnictvem proměnil. Buddies se účastnili už první, seznamovací víkendovky, dále semináře Open Space na čtvrté víkendovce a na poslední víkendovce jsme společně s nimi ročník ukončili a oslavili. Mezi víkendovkami drželi účastnictvu prostor pro reflexi učení a v mnoha případech spolu trávili čas i neformálně – chodili na procházky, do galerie nebo na demonstraci. (Ve zbytku textu ale pro větší jasnost používáme termín „mentorující“.)

Pro roli mentorujících, respektive buddies, **oslovujeme lidi, kteří jsou účastnické skupině blízko svou životní zkušeností. Vybíráme takové, u nichž jsme si jisté, že krácejí v souladu s principy, jež ve vzdělávání prosazujeme. A spíš než aby byli superexperty, je pro nás důležité, aby měli do mentorování chuť a udělali si na něj čas.** Stali se jimi tedy různí aktivní lidé: často z našeho okolí, z NaZemi, absolventstvo. Každý z účastnictva měl svého mentorujícího, jeden mentorující potom 2-3 zúčastněné.

A co děláme my, abychom mentorující podpořily?

- Orientujeme je v našich vzdělávacích východiscích, cílech i lince programu.
- Každá z nás je spojkou pro 2-3 mentorující – mohou se na nás s čímkoliv obracet.
- Po každé víkendovce mentorujícím posíláme shrnutí toho, co se na víkendovce dělo.
- Vytváříme manuál pro mentorující, který obsahuje popis jejich role, možné otázky k reflexi s účastnictvem a přibližný harmonogram toho, co se má v rámci jejich činnosti dít.
- Během ročníku pro ně organizujeme 1-2 sdílecí setkání.

Fungování v týmu

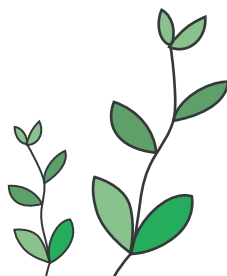
Nepřímou součástí vzdělávání v Generaci symbiocén je naše fungování v týmu. Výrazně se odráží v atmosféře celého programu, a proto se snažíme naše vzdělávací principy samy co nejvíce žít.

Při rozdělování rolí v týmu postupujeme tak, abychom pokryly vše potřebné, navzájem se doplnily a v průběhu se mohly také učit novým věcem. U některých rolí dává smysl, aby je držela jedna osoba s největší zkušeností (např. správa rozpočtu) nebo osoba zajišťující kontinuitu (např. předávání zkušeností zbytku organizace či projektová administrativa), případně ta, která má největší ochotu roli zastávat (např. garantovat tvorbu webu). Další role si mezi sebou pravidelně střídáme – jednak s cílem rovnoměrně rozložit odpovědnost, jednak proto, abychom se učily od sebe navzájem. To se týká hlavně rolí kolem organizace víkendovek (např. garance programu, komunikace s účastnictvem, ubytování a jídla, výstupů pro evaluaci nebo správy sociálních sítí).

Díky rozdělení rolí a garancí rozhodujeme řadu věcí samostatně nebo na základě vyžádaných rad od někoho z týmu. Společně pak tvoříme program a koordinujeme praktickou a organizační agendu. Zařadily jsme dva typy schůzek, které podle nás mají zásadní vliv na kvalitu programu:

- **Reflektivní schůzky:** – Po každé víkendovce se setkáváme, abychom společně zhodnotily, co fungovalo a co ne, a dáváme si zpětnou vazbu. Čteme také zpětnou vazbu od účastnictva a promýšlíme návaznost na další víkendovku.
- **Schůzky během víkendovky:** – Každý večer se setkáváme, abychom si řekly, jak vnímáme proběhlý den a co je potřeba upravit v programu nebo udělat v péči o skupinu. Přizpůsobujeme tak program víkendovky v jejím průběhu.

Stejně jako na víkendovkách věnujeme pozornost pohodě skupiny, i v týmu jsme si nastavily podpůrné mechanismy – tak abychom v práci mohly být celé i se svými pocity a aktuálními životními situacemi.

Co děláme, aby se nám dobře spolupracovalo?

- Na úvod každé schůzky máme vždy alespoň krátký prostor říct si, s čím přicházíme a jak nám je. Pokud se delší dobu nevidíme, věnujeme tomu více času.
- Každý večer na víkendovce si alespoň krátce řekneme, jaký pro nás ten den byl.
- Máme konzultační či supervizní setkání s expertkou, kde řešíme náročné situace, které vyvstaly.
- Po každé víkendovce máme „náhradní víkend“ (dva dny volna), komunikujeme to i zbytku organizace.
- Pravidelně se informujeme, jak jsme na tom s úkoly – zejména s těmi dlouhodobějšími a zejména pokud s nimi potřebujeme pomoci.
- Slavíme spolu úspěchy. Drobně (tomu dáváme prostor na schůzkách) i pořádně (po zakončeném ročníku spolu vyrazíme na drink).
- Plánujeme si i společný odpočinek a neformálně strávený čas (jdeme do sauny nebo na večeři), podporujeme tím bezpečí a otevřenost v týmu.
- Každý měsíc zařazujeme jeden týden bez schůzek, abychom si od schůzování a od sebe odpočinuly.

FLOTILA VYPLOUVÁ: CO JSME SE NAUČILI A JAKÝM ZMĚNÁM GENERACE SYMBOIOCÉN PŘISPĚLA?

Na závěrečné víkendovce vyplouvá imaginární flotila účastnických záměrů. Máme příležitost oslatvit, co jsme se společně naučili. Je zde prostor pro sdílení příběhů našeho učení a naslouchání jim metodou *Collective Story Harvesting* (viz výše - Tematická vrstva). Na příběhy se tu pak koukáme z nadhledu a společně shrnujeme, v čem jsme se posunuli jako jednotlivci i jako skupina. Vzhledem k tomu, že dáváme dostatek prostoru průběžným reflexím, jsme nezažili na konci tohoto procesu žádný převratný aha moment, ale naslouchat takto koncentrovaně příběhům změn a učení jednotlivých lidí bylo vždy silným zážitkem.

Po celé dva roky nás procesem ohlížení (chcete-li evaluace) provázela Inka²⁹ - profesionální ohlížečka, jak si sama někdy říká. Díky tomu jsme mohly sledovat, zda se nám daří směřovat k naplňování záměru a vzdělávacích cílů Generace symbiocén, a na základě toho program průběžně upravovat. Ohlížení nám také umožnilo vidět, co se v průběhu realizace učíme. S Inkou jsme úzce spolupracovaly a podílely se na sběru dat (pozorování na víkendovkách, záznamy z účastnických reflexí, průběžná reflexe s lektorujícími apod.) i na jejich interpretaci.

Po skončení druhého ročníku pro nás Inka zpracovala shrnující přehled těch největších změn, ke kterým akademie přispěla (chcete-li ho doplnit o konkrétní zkušenost lidí, kteří se Generace symbiocén účastnili, najdete je na dalších stránkách):

1. VĚTŠÍ SEBEPOZNÁNÍ, NAPOJENÍ NA SEBE, AUTENTICITA A ODOLNOST

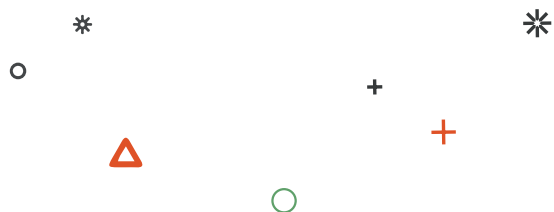
„Generace symbiocén mi pomohla validovat, co prožívám, a moji cestu. To, že učení může mít různé rozměry.“

Díky bezpečnému prostředí, nenásilné komunikaci ve skupině, vzájemné péči a podpoře i pravidelné skupinové a individuální reflexi se účastnictvo naučilo lépe naslouchat samo sobě, prožívat a přijímat své pocity a potřeby a zohledňovat je (na akademii i mimo ni). Dovolilo si tak být postupně autentičtější, sebevědomější, ale zároveň i citlivé a zranitelné. Začalo se více věnovat svému duševnímu zdraví a uvědomilo si, co ho vyživuje a co ho zatěžuje nebo co není v souladu s vlastními potřebami.

Ti, kteří byli velmi zaměřeni na výkon a kteří na sebe pohlíželi kriticky, k sobě začali být laskavější. Ti, kteří se v kolektivech příliš neprojevují, se více otevřeli ostatním. Některým se také dařilo v souladu se svými potřebami jasně nastavit hranice ostatním, a zároveň nepřebírat odpovědnost za pocity druhých. V neposlední řadě několikrát zaznělo i přijetí nejistot spojených s krizemi současného světa. To vše přispělo podle některých vyjádření i k větší odolnosti a naději.

„Generace symbiocén mi ukázala, jak mohu nakládat se svým environmentálním žalem a že jeho sdílení je nejen příjemnou, ale i důležitou činností s transformačním potenciálem.“

Několik málo zúčastněných v každém ročníku tyto změny nezmínilo. Mezi bariérami osobního rozvoje uvedli přehlcnost ve svém životě (duševní zdraví, konflikt) či přehlcnost z aktivismu.

2. ROZVOJ EMPATICKÉ KOMUNIKACE A SPOLUPRÁCE

„Generace symbiocén mi dala funkční nástroj, jak si pocity a potřeby pojmenovat, jak je komunikovat, jak k nim přistupovat.“

Valná většina účastnictva potvrdila, že zkušenosti s novým způsobem komunikace v rámci Generace symbiocén přenesla do svého osobního či pracovního života. Jsou nyní citlivější k okolí, více aktivně naslouchají, respektují svoje potřeby a hlídají si své hranice, zároveň jednodušeji přijímají jiné názory a nesnaží se v diskuzích „zvítězit“, spíše oceňují rozmanitost, zasazují se o toleranci, zlepšení, respektive prohloubení vztahů a spolupráci. Jsou vděční, že opustili svou komfortní zónu a navazovali nové vztahy. Někteří se také naučili lépe vyjadřovat své emoce. To vedlo ke zlepšení vztahů (např. v rodině) či ukončení těch nefunkčních.

„Nyní již dokážu reflektovat, jak se cítím, a získal jsem i určitou míru empatie. Moje vztahy to významně zlepšilo - v rodině i mezi přáteli.“

3. VYTVOŘENÍ BEZPEČNÉ, SPOLUPRACUJÍCÍ KOMUNITY ZALOŽENÉ NA SDÍLENÝCH HODNOTÁCH

„Bála jsem se, že se nebudu cítit komfortně říct svůj názor, když se bude odlišovat od většiny. Pak jsme si vytvořili bezpečný prostor a teď už svůj názor říkám, i když je opačný.“

Většina účastnictva získala nové přátele - nebyli již s těžkými tématy sami. Valná většina účastnictva si také potvrdila sílu komunity založené na respektu, bezpečí, důvěře, přijetí, upřímnosti, péči, vzájemné podpoře, ocenění odlišnosti, sounáležitosti a spolupráce. Ceněné bylo i nehierarchické uspořádání a příležitosti prozkoumávat různé role, které je možné zastávat v kolektivech. Tyto kvality touží účastnictvo přenést i do dalších kolektivů. Někteří se již začali setkávat mimo Generaci symbiocén, či dokonce spolupracovat na různých projektech. To bylo spojeno s větší nadějí.

„Kamarádství a komunita je pro mne základ pro můj aktivismus. Jinak bych ho nemohla dělat.“

Několik zúčastněných nezmínilo posílení povědomí o síle komunity založené na respektu a vzájemné podpoře mezi změnami. Šlo spíše o jedince, kteří byli kvůli omezeným kapacitám do Generace symbiocén méně zapojeni. Z rozhovorů s nimi však vyplývá, že i oni posílili svoje vztahy v účastnické skupině, snažili se v nich o vzájemné porozumění, zohlednění potřeb a přijetí odlišností.

4. GLOBÁLNÍ SOUVISLOSTI, INSPIRACE, KRITICKÉ ZHODNOCENÍ VLASTNÍHO ZÁMĚRU A PROMĚNY VLASTNÍ PRAXE

„Cítím vděčnost za pravidelný prostor pro zkoumání, otevírání obzorů a nových témat, vizí a podobně.“

Asi polovina účastnictva zmínila mezi hlavními změnami i hlubší pochopení, jak fungují globální systémy a mocenské struktury, což jí pomohlo proniknout do příčin současných krizí. Nahlížíjí teď na svět komplexněji a kritičtěji. Zároveň však přicházeli na další otázky o světě a vzájemných souvislostech, což bylo pro některé zahlcující.

Vyhodnotili si, jaké jiné světy by chtěli tvořit, zaměřili se přitom na pozitivní představy spíše než na pouhou kritiku současnosti. Poznali různorodé možnosti, jak k jinému světu přispět a jaká by mohla být jejich role.

„V rámci experimentu pro mne bylo velmi zajímavé se s mentorujícím zamýšlet nad tím, jaké zdroje a typy moci ve svých [politických] aktivitách mám a jak je využívám.“

Ubezpečili se též, že i malé kroky jsou smysluplné. Někteří ocenili, že získali větší odvahu „dělat jiné věci“ či „dělat věci jinak“. Někteří se inspirovali hodnotami nerůstu a hlubinnou ekologií - vnímají se jako nedílnou součást přírody a usilují o udržitelné změny, spravedlivé pro všechny bytosti.

A co na to Generace symbiocén?

„Generace symbiocén mi ukázala svět, na kterém se chci podílet, svět plný vzájemné péče, hravosti, zvědavosti, vnímavosti, vzájemného učení, naslouchání si a reflexe. Čas na víkendovkách a s ostatními mentorujícími mi pomáhal navracet se k sobě, uvědomovat si své potřeby a zvědomit si, kam směřuju. Mentorování mi nastínilo, jak moc důležité je podporovat se na našich cestách a ostatní opravdu slyšet.“

Díky Generaci jsem začala vést workshopy a sezení k imaginaci pro lepší budoucnost, které pomáhají navracet do mých komunit naději a společné vize. Věřím, že náš svět potřebuje mnohem více Generace symbiocén, takového světa chci být součástí mnohem víc než světa bez ní.“

Žofie, mentorující ve druhém ročníku

„Generace symbiocén pro mě znamenala velkou zkušenost a obohacení po vícero stránkách. Zažila jsem zde velmi inspirativní, otevřené a přijímající společenství, v němž jsem se mohla učit spolupracovat ve skupině, všimnout si potřeb druhých i těch svých, diskutovat a naslouchat. Mnohé diskuse, rozhovory i celý průběh programu pro mě byly velkým poučením, mimo jiné v tom, jak může vypadat spolupráce a přátelství mezi lidmi s rozmanitými názory a zkušenostmi, kteří mají dobrou vůli k tomu, společně něco tvořit. Vedle mnoha přínosných informací a podnětů jsem zde získala také velmi vzácnou zkušenost s neformálním vzděláváním a motivaci k tomu, sama se podílet na přípravě programů pro druhé. Zážitek a inspiraci z Generace symbiocén si nesu stále s sebou, s radostnou vzpomínkou a vděčností.“

Zuzka, účastnice prvního ročníku

„Vážím si toho, že jsem mohl lektorovat na Generaci symbiocén. Představuji si, jaké by to bylo, kdybych já měl ve dvaceti podobný časoprostor k učení se o tématech hýbajících světem, k poznávání výzev a darů pospolitosti, které nutně přináší rok bytí ve skupině. A také k potkání sám sebe. V Generaci symbiocén se mohou lidé vzdělávat a zároveň být sami sebou, osvojit si řadu (nejen) měkkých dovedností, získat komunitu a skvělou podporu v hledání svého místa v dnešních nejistých časech.“

Adam, lektorující v obou ročnících

„Vďaka Generaci symbiocén som si uvedomila dôležitosť pretvárania vzťahov v budovaní lepších svetov. Začína to vzťahom k samej sebe, ktorý prehlbujem napájaním sa na svoje potreby, pocity a telesné prežívanie. Vzťahy medzi sebou vďaka Symbiocénu transformujeme nenásilnou komunikáciou a spoločnou zraní-

teľnosťou. A potom tu sú vzťahy k viac-než-ľudskému svetu, ktorých zmenu spôsobenú Symbiocénom je najťažšie opísať slovami. Možno sa k tomu bližšie aktivistické heslo „My sme príroda, ktorá sa chráni“. Popri tom všetkom som vďaka Generaci symbiocén spoznala čarovné miesta naprieč krajinou, ktoré už teraz fungujú na princípoch inej budúcnosti. Symbiocén mi do života priniesol zanietené sebeřídicí kolektívy, ktorých som sa stala súčasťou, a krásne priateľstvá, v ktorých nabíráme silu a odhodlanie spoluutvárať spravodlivejšie, udržateľnejšie svety.“

Jasna, účastnice druhého ročníku

Spoluutvářet Generaci symbiocén pro mě byl dar i výzva zároveň. Darem byla příležitost podílet se hned na dvou ročnících dlouhodobého vzdělávacího programu, ve kterém jsme mohly na učení navazovat a to, co nefungovalo, na příští víkendovce vyzkoušet jinak. Navazovaly jsme také na 20letou zkušenost se vzděláváním v NaZemi, kam jsme si chodily pro důležité rady a inspiraci, jak transformativně vzdělávat. Myslím, že se nám dařilo pracovat ve výkonném, ale i udržitelném týmu. Silné pro mě byly momenty, kdy jsme si říkaly, jak se máme v práci, držely program ve dvou a ponoukaly se k dalšímu vzdělávání, ale i k odpočinku. Troufám si tvrdit, že výzvou bylo najít balanc mezi tím, co všechno bychom mohly účastnictvu nabídnout a co jsou opravdu ty důležité linky, které sledovat. V rozhodování nám pomáhaly principy, jež nás často navedly k tomu, že máme zvolnit a dát více prostoru účastnictvu, ale i pocitům a smyslům. Jsem vděčná, že jsem u toho mohla být, tolik se toho naučit o transformativním vzdělávání, ale také o sobě a o světě kolem. I jako aktivistka se cítím ukotvenější ve vděčnosti a radosti, že mohu žít na této planetě a přispívat do environmentálních hnutí jako vzdělavatelka.

Klára, členka týmu

„Účast v Generaci symbiocén mi pomohla lépe porozumět tomu, jaké postoje (k druhým lidem, přírodě či ke světu) můžeme mít, a také jsem si v průběhu některé ze svých postojů více uvědomil a proměnil je, nebo naopak upevnil. Program Generace symbiocén mi „způsobil“, že nahlížím na fungování světa mnohem kritičtěji a víc rozpoznávám současné nespravedlnosti s jejich historickou provázaností a zároveň v nich nacházím svou roli. Díky programu jsem si rozšířil představu o tom, jak různě může vypadat vzdělávání. Pomohl mi také rozšířit obzory v tom, jak mohou skupiny i komunity společně fungovat a jak o sebe v nich mohou lidé navzájem pečovat a podporovat se, aby se cítili bezpečně. Podnítilo mě to k tomu, zkoušet podobné prostředí tvořit ve skautském oddíle, kde působím. Zkušenost z Generace symbiocén také podpořila mou otevřenost i odvahu zkoušet věci kolem sebe i ve svém životě, měnit je nebo v nich experimentovat.“

Ctíba, účastník prvního ročníku a mentorující ve druhém ročníku

„Díky Generaci symbiocén jsem měla možnost poznat nové lidi s různými záměry, které mě hodně inspirovaly. Všímám si, že po jejím absolvování jsem mnohem citlivější ke svým potřebám a snažím se být i k potřebám ostatních. Více v běžném životě používám nenásilnou komunikaci a zpochybňuji systém formálního vzdělávání. Generace symbiocén mě naučila ptát se po kontextech a přemýšlet v nich. Nejvíce si vážím toho, jakou hezkou atmosféru jsme na programu vytvořili. Sama jsem také přemýšlela, jakým směrem se dále vydat, a myslím, že Generace symbiocén mi pomohla uvědomit si nejen to, jaké hodnoty jsou pro mě v životě důležité, ale i že je v pořádku nevědět a chvíli jenom být.“

Verča, účastnice prvního ročníku

VLNY A PEŘEJE: NEJVĚTŠÍ VÝZVY

Jak vidno, naučily jsme se spoustu věcí o sobě, o účasti i o tom, jak podobný program tvořit. Pro některé ze zkušeností jsme si ale musely dojít poměrně trnitou cestou. Už v předchozích kapitolách naznačujeme limity, na které jsme v akademii narazily. Ty největší výzvy tu shrneme, včetně otázek, které si neseme do plánování dalších ročníků nebo podobných vzdělávacích programů. Kdo ví – třeba právě vám to umožní jít méně trnitou cestou.

Není to pro každého

Při plánování akademie jsme se snažily o maximální inkluzivitu – pořádat víkendovky na různých místech a dát tak příležitost účastnit se i lidem napříč republikou, aktivně zvát a vítat lidi různých genderů, vycházet vstříc individuálním potřebám. Přesto akademie svým obsahem a stylem komunikace, který používáme, láká spíše lidi z jedné socioekonomické třídy, s níž se pojí určitá privilegia a příležitosti. Jedná se většinou o studující na vysokých školách či gymnáziích, kteří sice ne vždy pocházejí z velkých měst, ale často v nich žijí (typicky kvůli studiu). Většinu účastnictva pak tvořily ženy – z toho jsme sice vzhledem k obsahu programu nebyly překvapené (ženy se o témata spojená s ochranou klimatu či prosazováním změny zajímají více), stejně nás ale mrzelo, že se nám nepodařilo zaujmout více mužů.

Zůstáváme s otázkami: Co získáváme a o co přicházíme tím, že tvoříme socioekonomicky homogenní skupinu? Jak programem oslovit více mužů?

Odpojené účastnictvo

Přes veškerou snahu docílit toho, aby se všichni účastnili všech víkendovek a skupina tak byla co nejvíce celistvá, se nám oba ročníky stalo, že někteří chyběli víckrát nebo úplně vypadli. Mohlo za to přehlčení dalšími aktivitami a událostmi v životě, zdravotní obtíže, někdo byl zahlcen náročností akademie, jedné účastnici nesedl způsob vzdělávání. Je možné, že s těmi, kteří byli na programu méně aktivní, jsme nevybudovali dostatečnou důvěru a nezískaly jsme upřímnou zpětnou vazbu o tom, co je odpojovalo a do jaké míry jsme s tím mohly něco dělat. Z této zkušenosti se nám jeví, že se odpojení některých zúčastněných nelze úplně vyhnout.

Zůstáváme s otázkou: Jak pracovat se skupinovou dynamikou, která vyplývá z toho, že se skupina během ročníku zmenšuje či proměňuje?

V hlavě

O principu *hlava-ruce-srdce* jsme se bavily od samého začátku plánování akademie. Protože v prvním roce se nám do těla a emocí dařilo dostávat mnohem méně, než jsme chtěly, ve druhém jsme zavedly opatření, která nám v tom měla pomoci (viz výše – Jak jsme se mezi ročníky poučily?). Přesto bychom si v hlavě přály zůstat ještě méně – ačkoliv zařazujeme prožitky tělem, srdcem i různými smysly, u reflexe zůstáváme často stále v analýzách a slovech. To může být náročné pro lidi, kteří zážitky lépe zpracovávají např. vizuálně. Jsme si zároveň vědomy toho, jak omezené je naše učení, když se svět snažíme popsat pouze slovy a racionálně pochopit a vynecháváme přitom prožívání, cítění, intuici a další způsoby poznání. Vnímáme vlastní limity toho, že jsme vyrostly obklopené společnostmi zaměřenou na hlavu.

Zůstáváme s otázkami: Jak lze ještě více trénovat jiné způsoby poznávání a učení než skrze hlavu? Jak ještě lépe podpořit účastnictvo, které se učí jinak?

Balancování rolí

Účastnictvo aktivně vyzýváme k tomu, aby na programu bylo i se svými pocity a potřebami. S tím se logicky pojí, že mohou na povrch vyplouvat i nepříjemné pocity či jiné duševní výzvy, kterým ve svých životech čelí. Častěji, než jsme původně předpokládaly, se tak objevovaly situace, které vyžadují terapeutickou práci. Žádná z nás však není terapeutka, a ani nebylo naším cílem tuto roli zastávat. Někdy proto bylo těžké najít a udržet hranici v dávání takové podpory, pro niž máme kapacitu a kompetence. Podobnou zkušenost popsali i mentorující, kteří ve druhém ročníku navázali s účastnictvem bližší vztahy.

Zůstáváme s otázkami: Jaké (nové) kompetence se pojí s transformativním vzděláváním? Jak volit vhodnou formu podpory účastnictva a jak nastavit a udržovat hranice?

Praskání bubliny

Častá zpětná vazba od účastnictva se týkala vděčnosti za bezpečí a příjemný prostor na víkendovkách. A my jsme za ni rády! V některých obdobích jsme však měly obavu, zda je prostředí, kde spolu všichni souhlasí, dostatečně podnětné: jak pro rozšiřování obzorů, tak pro učení se respektu k jiným názorům. Výzvou tedy bylo nevytvořit umělé prostředí (bublinu), do kterého se účastnictvo jezdí uzavřít před světem tam venku. Všimly jsme si také, že někteří zúčastnění v době trvání akademie udělali několik velkých životních rozhodnutí – jak velký vliv na ně měla

Generace symbiocén, lze těžko odhadnout, ale potenciálně mohl být velký. Přejeme si, aby účastnictvo aplikovalo to, co se v akademii naučí, i do svého běžného života. Chceme je ale maximálně podpořit v tom, aby rozhodnutí, která se týkají jejich života, byla vědomá a promyšlená spíše než ukvapená a vyplývající z prvotního nadšení.

Stále tedy zůstáváme s jednou z původních otázek: Jak tvořit bezpečné, a zároveň odvážné prostředí pro co nejpodnětnější učení?

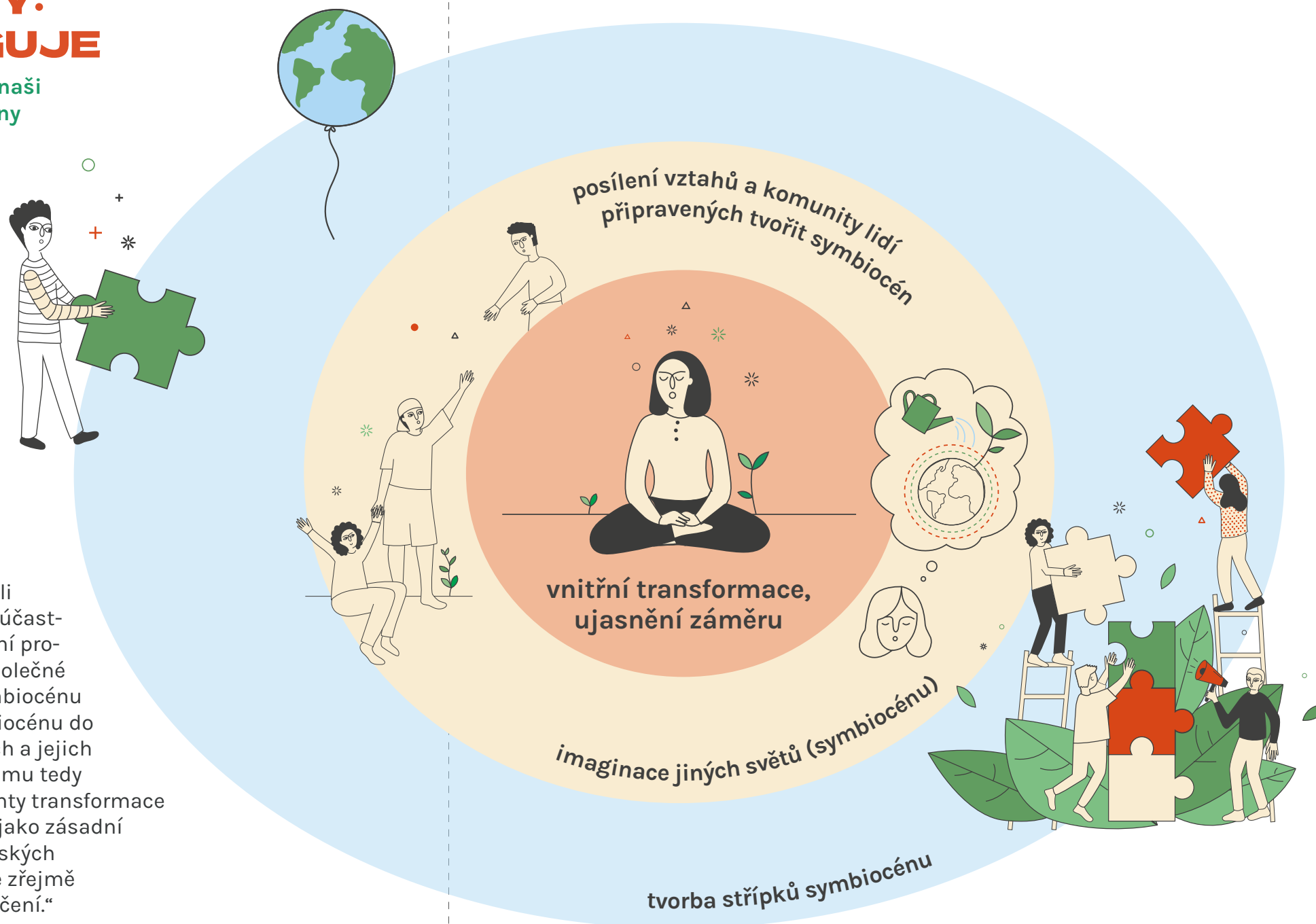
OSTROV ZMĚNY: CO (NÁM) FUNGUJE

Jak děláme změnu? Jak se skrze naši akademii u účastnictva dějí změny v myšlení, prožívání a jednání?

Z evaluace vyplývá, že jsme to dělali zhruba takto: „Všichni účastníci a účastnice se pohybovali na spirále vnitřní proměny – posílení vztahů – rozvoji společné komunity – imaginace střípků symbiocénu – zavádění drobných střípků symbiocénu do praxe. Ocítají se ale v různých fázích a jejich postup není lineární. Záměr programu tedy zůstává validní a jednotlivé elementy transformace (vnitřní, komunitní, vnější) se jeví jako zásadní pro angažmá mládeže ve společenských a environmentálních změnách. Jde zřejmě o nekončící proces celoživotního učení.“

Slovy jednoho účastníka:

„Abychom změnili svět, musíme se odevzdat jeho nelineárnosti.“

Na čem doporučujeme stavět program

- **Stabilní tým a širší podpůrný tým.** Spolupráce našeho čtyřčlenného týmu s dalšími vzdělavateli v NaZemi fungovala jako podpora. Poskytovali k vymýšlení programu (výběru témat, formátů i lektorujících) zpětnou vazbu nebo se sami přímo zapojovali jako lektorující a přinesli tak různé metody a přístupy z naší stávající vzdělavatelské praxe.
- **Dostatek kapacit na práci mezi víkendovkami.** Tým potřebuje dostatek kapacit nejen na přípravu a realizaci programu, ale i na péči a kontakt s účastnictvem a mentorujícími mezi jednotlivými víkendovkami.
- **Bezpečné a odvážné prostředí.** Klíčové je postupné budování bezpečného prostředí, kde lze být s odvahou, ale i zranitelností. Pomáhá zejména sladění se na společných dohodách a způsobech fungování hned v úvodu a také partnerský přístup a otevřená komunikace ze strany týmu a lektorujících. Lektorující i mentorující potřebují podporu pro vyjasnění své role a nastavení hranic.
- **Celistvost v přístupu ke světu i k sobě.** Transformativní vzdělávání je holistické, není jen o kompetencích. Je třeba rovnováha v zapojení hlavy, srdce i rukou, aby program umožňoval všestranný rozvoj. Tomu přispívá i rozmanitost témat, formátů a metod.
- **Rozmanitost míst jako inspirace.** Funguje pestrost míst, na kterých se konají víkendovky, především jejich potenciál ilustrovat již existující střípky jiných světů (symbiocénu).
- **Experimentování s podporou.** Experimentování a podpora mentorujících se jeví jako důležitá součást, která pomáhá přenést poznatky a zkušenosti z akademie do života účastnictva.
- **Kontinuálnost a dlouhodobost.** Tvorba střípků symbiocénu je spíše o proměňujícím se „experimentování“ než o předem definovaných experimentech. Dlouhodobost akademie a dostatek času mezi víkendovkami pomáhá, aby si tyto proměny účastnictvo zvnitřnilo.
- **Prostor pro účastnictvo.** Je třeba dostatek prostoru pro integraci a přinášení vlastních témat účastnictva, včetně psychohygieny. Důležitý je i čas bez týmem připraveného programu a prostor pro „bytí spolu“.

PONOR: JAKÉ OTÁZKY V TRANSFORMATIVNÍM VZDĚLÁVÁNÍ ZŮSTÁVAJÍ?

Po dvou ročnících Generace symbiocén jsme uspořádaly setkání, kam jsme pozvaly vzdělavatele z Česka, kteří s transformativním vzděláváním také experimentují a chtějí pokračovat. Sdíleli jsme zkušenosti a z nich nám vyvstaly menší i větší otázky, jež v transformativním vzděláváním zůstávají. Na některé z nich jsme hledali odpovědi a dali dohromady i řadu tipů, které mohou být inspirací a podkladem pro naši i vaši další práci – další tipy můžete doplnit vy!

JAK POUŽÍVAT TRANSFORMATIVNÍ VZDĚLÁVÁNÍ IV KRATŠÍCH FORMÁTECH?

- Realisticky si dopředu určíme, co lze za určený čas stihnout.
- Zasazujeme program účastníkům do kontextu – vzdělávání ani transformace programem nekončí!
- Mysleme na principy spíše než na metody. Dialogičnost, respekt k účasti nebo transparentnost můžeme praktikovat i v krátkých formátech.
- Zažijeme a reflektujeme – krátká hra s reflexí se dá stihnout vždycky.
- Vzděláváme v příjemném prostředí – když to jde, choďme ven, uvnitř si to dělejme pohodlně.
-
-
-

JAK PRACOVAT S GLOBÁLNÍMI TÉMATY A NÁROČNÝMI EMOCEMI TAK, ABY TO BYLO ZMOCŇUJÍCÍ, A NE PARALYZUJÍCÍ?

- Povídání a sdílení ad-hoc nestačí. Pracujme s emocemi vědomě a pravidelně.
- Přizývejme do programů i nepříjemné emoce a dávejme jim nový význam. Hněv obračejme v boj proti nespravedlnostem, prázdnotu v příležitost pro vznik něčeho nového!
- Zařazujme formáty, které sdílení emocí podporují – jak drobné (sdílení ve dvojicích) tak větší (Mandala pravdy).
- Pracujme s vděčností – sdílejme, za co jsme vděční!
-
-

JAKÝM OBSAHEM (KONOTACEMI) CHCEME NAPLŇOVAT TERMÍN TRANSFORMATIVNÍ VZDĚLÁVÁNÍ?

- Nějaký obsah už má! Patří tam třeba systémové myšlení, proměna předpokladů a kultury, zmocňování jednotlivce k akci nebo holistický pohled na svět i člověka.
- Mějme na paměti, k jakému světu po transformaci směřujeme. Podle toho volme jazyk, radikálnost a reagujme na aktuální změny ve společnosti.
- A co konflikt a kontroverze? Nemají být do nějaké míry součástí toho, co transformativní vzdělávání vyvolává? Zatím hledáme míru!
-
-

JAK BUDOVALI PROSTŘEDÍ, KDE VZKVÉTÁ VZÁJEMNOST PRO PÉČI O SVĚT?

-
-

JAK TRANSFORMATIVNĚ VZDĚLÁVAT I LIDI V REGIONECH NEBO V JINÝCH SOCIOEKONOMICKÝCH TŘÍDÁCH?

- Přemýšlejme nad jazykem. Ať je přístupnější!
- Šířme přihlášky přes vyučující a univerzity i v menších a malých městech.
- Máme na to vůbec kapacitu a schopnosti? Pokud to opravdu chceme, potřebujeme je napnout!
-
-

JAK SNIŽOVAT PRÁH ÚČASTI V TRANSFORMATIVNÍM VZDĚLÁVÁNÍ I PRO MUŽE A JAK U TOHO UDRŽET BEZPEČNÝ PROSTOR?

- Přemýšlejme nad jazykem a vizuálem – ať není tak feminní.
- Konzultujme program s nimi – jaké mají potřeby? Program stavme podle toho.
- Zaměřme se i na trénink praktických dovedností.
- Požádejme absolventy a ambasadory (muže) o pomoc se šířením přihlášek.
- A co takhle prostor jen pro kluky?
-
-

KDE HLEDAT FINANČNÍ ZDROJE?

-
-

CO JE PRVNÍ KRŮČEK K ZÁJMU O TRANSFORMATIVNÍ VZDĚLÁVÁNÍ?

-
-

ÚSTÍ: MOŘE ZDROJŮ A MATERIÁLŮ GENERACE SYMBIOCÉN

- 1 Web Schumacher College:
<https://campus.dartington.org/schumacher-college-2024/>.
- 2 Satish Kumar: Krása jednoduchosti. Alferia, 2021.
- 3 Joanna Macy a Chris Johnstone: Aktivní naděje: jak čelit zmatku naší doby a nezbláznit se?. Alferia, 2020.
- 4 Joanna Macy a Molly Brown: Návrat do života: aktualizovaný průvodce Metodou obnovy spojení. Maitreia, 2021.
- 5 Aktivita 7. generace:
<https://www.futuropolis.cz/knihovna/sedma-generace/>.
- 6 Web kolektivu Gesturing Towards Decolonial Futures:
<https://decolonialfutures.net/>.
- 7 Metafora domu modernity:
<https://decolonialfutures.net/house-of-modernity-zine/>.
- 8 HEADS UP je vzdělávací pomůcka, která má pomáhat lidem kriticky nahlédnout rozvojové a další projekty, jež chtějí reagovat na problémy nespravedlnosti a nerovnosti. Popisuje sedm černých kapek přes naše oči, které nám brání porozumět globálnímu světu a naší vlastní roli v něm. Pomocí otázek pomáhá se těchto kapek zbavovat. Klapky: Hegemony, Ethnocentrism, Ahistoricism, Depoliticization, Self-congratulatory & Self-serving, Un-complicated solutions, Paternalism. Více na: <https://decolonialfutures.net/headsup/>.
- 9 Kartografie možných reakcí na změnu:
<https://decolonialfutures.net/mapping-decolonization/>.
- 10 Vanessa Machado de Oliveira: Hospicing Modernity: Parting with Harmful Ways of Living. North Atlantic Books, 2021.
- 11 Tereza Čajková: Transformativní vzdělávání jako možná odpověď na

četné výzvy budoucnosti. 2021. Ke stažení zde: <https://www.futuropolis.cz/knihovna/transformativni-vzdelavani-jako-klicova-odpoved-na-cetne-vyzvy-budoucnosti/>.

12 Web projektu Skauti na Zemi: <https://skautinazemi.cz/>.

13 Formát Open Space je demokratickou a participativní diskuzní metodou. Umožňuje účastnictvu přinášet vlastní otázky ke zkoumání v rámci ústředního tématu. Více např. na: <https://www.facilitator.school/blog/open-space-technology>. Pro využití metody ve vzdělávání viz <https://nazemi.cz/metodika-openspace-skoly/>.

14 Web projektu Futuropolis: <https://www.futuropolis.cz/>.

15 Projekt Futuropolis. Vzdělávací pomůcka plakát Školy: <https://www.futuropolis.cz/temata/skola/do-vyuky/plakat/>.

16 Mj. spolu se světovými i evropskými institucemi jako UNESCO (dokumenty Issues and trends in Education for Sustainable Development (2018) a Education for Sustainable Development: Roadmap (2020)) nebo UNEP (ve vědeckém plánu Making Peace With Nature (2021)).

17 Nerůst je vizí ekonomiky a společnosti, která umožní žít dobrý život všem uvnitř planetárních limitů, tedy společnosti, kde nikdo nemá příliš málo, zatímco jiní mají příliš mnoho. Jedna z definic nerůstu říká, že jde o demokratické zmenšení a ustálení výroby a spotřeby v západních zemích s cílem snížit environmentální dopady a společenské nerovnosti a zvýšit kvalitu života. Více na: <https://nerust.cz>.

18 Metodu Deep Time Walk vytvořil Stephan Harding, profesor na Schumacher College (UK) pro studenty magisterského programu Holistic Science. Dnes ji používají vzdělavatelé po celém světě. Metoda je dostupná i formou aplikace na: <https://www.deeptimewalk.org/>.

19 Více o ekonomice daru např. v knize od Miki Kashtan: *Reweaving Our Human Fabric: Working Together to Create a Nonviolent Future*. Fearless Heart Publications, 2015

20 Sukcese je ekologický termín označující vývoj a změny ve složení společenstev v ekosystému.

21 Dohodu brokolicového semínka popisuje a používá při své činnosti kolektiv Gesturing Towards Decolonial Future. Dohodou zúčastnění přijímají zodpovědnost za vlastní učení a otevřenost k tomu, co v programu přichází. Více na: <https://decolonialfutures.net/broccoliseedagreement/>.

22 Metafora autobusu vychází z psychoterapeutického přístupu Internal Family Systems, který využila Vanessa Machado De Oliveira (Andreotti) a píše o něm např. v knize *Hospicing Modernity: Parting with Harmful Ways of Living*.

23 Více např na: <https://nenasilnakomunikace.org/>.

24 Metoda Social Presencing Theatre byla vyvinuta pod vedením autorky Arawana Hayashi. Více např. na: <https://www.u-school.org/spt>.

25 ProAction Café je metoda, které účastnictvu umožňuje vzájemně si pomoci posunout své nápady a náměty akcí a projektů posunout do konkrétních obrysů. Více např. na: <https://aositoronto.weebly.com/proaction-cafe.html>.

26 Rob Hopkins: *From What Is To What If: Unleashing the Power of Imagination to Create the Future We Want*. Chelsea Green Publishing, 2019.

27 Film *Tomorrow*, Cyril Dion, Mélanie Laurent., 2015.

28 Dohoda císařových šatů je o autenticitě. Dohodou zúčastnění přijímají vědomí, že je ostatní nemurjí vidět tak, jak by si sami přáli, a ochotu sami sebe poznávat a měnit to, jak sami sebe vnímají.

29 Inka Bartošová Píbilová. Více o její práci a přístupu na: <https://evaluace.com/>.